जाग

वर्स २४ ◇ आंक ९ ◇ एप्रिल १९९८

जाग प्रकाशनाचें नवें पुस्तक

तथागत

बरोवपी : रवीन्द्र केळेकार

बुद्ध ह्याच देशांत जल्माक आयिल्लो. तागेलें धर्ममत्त हजार बाराशीं वर्सां देशाक संस्कारीत करीत राविल्लें. ह्याच काळांत तें पुराय आशिया खंडांत पातळ्ळें. जंय पावलें थंय लोकांचें जिवीत भितरल्यान गिरेस्त करीत रावलें. अवचीत एक दीस तें आपणाले जल्मभुंयेंतलें ना जालें. कित्याक लागून ना जालें? ह्या प्रस्नाचो सोद घेत घेत हें पुस्तक वाचप्यांक बुद्धाच्या काळांत घेवन वता. बुद्धाच्या प्रभावी व्यक्तित्वाची आनी ताच्या आगळ्या वेगळ्या धर्ममत्ताची वळख करून दिता. उपरांत ताच्यांत कसले बदल घडून आयले आनी निमाणें तें अवनतीक कित्याक लागून पावलें तें समजावन सांगता. फाटल्या अडेज हजार वर्सांचो इतिहास तें आमचे मुखार दवरता.

अजिंठ्यांतलीं शिल्पां पळोवन जाता तेच तरेची धादोसकाय ह्या पुस्तकाचें शिल्प पळोवन वाचप्याक जातली. आनी बुद्धमत्त खोलायेंत देंवन जाणा जावन घेवपाची इत्साय ताच्यांत जागी जातली.

खंयचेय भाशेक अभिमान दिसचो हे तरेचें एक पुस्तक हें.

पानां : २५६

मोल : १७५/- रुपया

जागाच्या वर्गणिदारांक (व्यक्तिंकूच) हें पुस्तक फकत १००/- रुपयांक घरपोंच मेळटलें.

जाग

र्ष २४ ◇ आंक ९ ◇ एप्रिल १९९८

पादपी : रवीन्द्र केळेकार

वुरपी संपादपी : माधवी सरदेसाय

जवाडावपी : सुमन्त केळेकार
प्रियोळ, म्हाड्डोळ, गोंय.

क्षर जुळणी : तन्वी ग्राफिक्स,
बी-०४, आषाढ, माडेल, मडगांव.

छापपी : प्रिंटआर्ट ऑफसेट् प्रिंटर्स,
कुंडय इंडस्ट्रियल इस्टेट, कुंडय, गोंय.

कव्हर चित्र : मिलन खानोलकार

ह्या आंकांत

वर्सुकी पटी	:	रु. ७५/-
विद्यार्थ्यांखातीर	:	रु. ६०/-
तीन वर्सांची पटी	:	रु. २००/-

चेक वा ड्राफ्ट Jaag Monthly च्या नांवाचो आसचो.
(चेक मडगांव भायले बँकेचो आसल्यार रकमेंत
धा रुपये अदीक जोडचे)

वेव्हाराचो नामो :
जाग म्हयनाळें
२०१-बी, सालदेल अपार्टमेन्ट्स
रुअ द साउदादिश, पाजीफोंड,
मडगांव – गोंय ४०३ ६०१.

किरकोळ आंकाचें मोल : रु. ७/-

नदर संपादप्याची

दोन नदरो

धतरिर कितलेय तरांचे जीव आसूं, मनीस सगळ्यांत चड म्हत्वाचो; देवान धर्तरी ताचेच खातीर निर्माण केल्या; धतरिर भोगपा सारकें जें आसा तें भोगपाचो सगळ्यांत चड अधिकार मनशाकूच आसा – हो विचार वयर सरलो तो येवरोपांत उद्देगीक क्रान्ती सुरू जाली ते उपरांत.

ह्याच विचाराचो शेक तेन्ना सावन संवसारभर चलता. ह्याच विचारान तेन्नासावन संवसारभरचें 'विकासकार्य' चलत आयलां. ह्याच विचाराक लागून अर्थशास्त्र हें आयच्या विकासकार्याचें बायबल जावन पडलां. विश्वबँक इगर्ज जाल्या. डॉलर देव जाला आनी विज्ञानीक पुरयत जाला.

सगळेकडेन मनीस आपणाक धतरिचो धनी मानपाक लागला.

आपूण धतरिचो धनी म्हणपाचो विचार मनशाचे तकलेचेर आपणालो शेक चलोवपाक लागला त्याच अदमासाक जिस्त ताच्या हातांत डार्विनवाद पडला. जिवीत म्हळ्यार एक ॲक्सिडेंट, एक अपघात, एक योगायोग; जिविताक हेतूय ना, अर्थूय ना. जेवप खावप फोल्गां मारप हाचे भायर जिवितांत करपा सारकें कांय ना ह्या निर्णयार तो तेन्ना पावला आनी 'पर्स्यूट ऑफ हॅपिनेस' ही मोख मुखार दवरून तो तेन्नासावन धतरिर चलपाक लागला. हाकाच लागून जें निर्माण करपाक सैमाक कोटिंनी, अब्जांनी वर्सां लागिल्लीं तें सगळें ताणें फाटल्या दोन तीन शतमानांत उस्तून काडलां, भोगलां आनी, निमाणें, सोंपोवन ना केलां.

चाळीस हजार वर्सां लावन धतरिन आपणाल्या पोटांत पावसाचें उदक सांठावन दवरिल्लें. हरित् क्रान्ती सुरू केली आनी मनशान बोरवेल्स घालून तें चाळीस वर्सां भितर वापरून सोंपयलें.

डार्विनवाद हें मनशान विज्ञानाच्या मळार घाल्लें म्हत्वाचें पावल आशिल्लें पुणून ताणें जें तत्त्वज्ञान निर्माण केलें तें मनशाक खंयचे खंय घेवन गेलें. सगळ्यांत पयलीं ताणें मनशाच्या जिवितांतलो देव ना केलो; देवाची गरजूच ना अशें ताका दिसपाक लागलें आनी 'गॉड इज डॅड्' अशें मोट्या गर्वान तो म्हणपाक लागलो. मागीर एक दीस ऊंच विचारांची प्रेरणा दिवपी ताच्यांतले सगळे भावार्त फुर्र करून उबून गेले. करतां करतां भोगवादाचो तो इतलो बंदो जालो की सुवार्थाचे सर्तींत तो आपणालें देवपणूच न्हय तर मनीसपण लेगीत होगडावन बसलो.

डार्विनवादाचो एक सिद्धांत म्हळ्यार – जीवो जीवस्य जीवनम्. दुबळ्या जिवांक सबळ जीव एक तर फाटीं उडयतात वा ना करतात हो; दुबळ्यांक ह्या संवसारांत सुवात ना; सुवात आसा ती सबळांक; तांकांच जियेवपाचो हक आसा – 'सर्वाइवल ऑफ द फिटेस्ट' हो. ह्या सिद्धांताक लागून मनीस धतरि वयल्या हेर जिवां परस सबळ थरिल्लोच. तांतूंत आतां मनशान आनीक एक भैर घाली – मनशांतूय सगळे सारके न्हय, सगळ्यांक सारकें म्हत्व ना, जे सबळ तांकांच म्हत्व आसा, तांकांच जियेवपाचो हक आसा, अशें तो म्हणपाक लागलो.

ह्या विचाराक लागून कांय बळिश्ट लोकूच धर्तरी 'भोगपाक' लागले. बाकिचे फाटीं पडले. ह्या फाटीं पडिल्ल्यां मजगतीं बळिश्टांचे बापोलभाव, तिपोलभाव, मावशेभाव, मामेभाव आशिल्ले. 'तुमीच कित्याक सगळें भोगतले ?.. तुमच्या हातांत आसात तीं साधनां आमच्याय हातांत येवंक जाय; आमकांय आशिया आफ्रिका खंडांतले देश वसणुको म्हूण मेळूंक

जाय... थंयचो कच्चो माल आमकां जाय ते दरेन घेवपाक आनी आमी तयार करतात तो पक्को माल थंय व्हरून जाय ते दरेन विकपाक ह्या देशांचेर आमचीच राजवट चलूंक जाय' अशें म्हणून ते तांचे आड झुजपाक फुरफुरून आयले.

विसाव्या शतमानाच्या पयल्या अर्दांत युरोपान जीं दोन म्हा-झुजां चलयलीं तांचे फाटल्यान 'सर्वाइवल ऑफ द फिटेस्ट' होच सिद्धांत काम करतालो. दोनूय झुजां भावां-भावां मजगतचीं आशिल्लीं.

ह्या दोन म्हा-झुजां मजगतच्या काळांत संवसाराक एक नवी देख घालून दिवपाक आनीक एक नवो विचार अवचीत् वयर सरलो. धतरेची साधन संपत तुर्ताक फकत गिरेस्तूच भोगीत आयल्यात – ती सगळ्यांक सारकी भोगूंक मेळूंक जाय – सरसमान लोकांचे मालकिची ती जावंक जाय, अशें म्हणून ताणें उदेंत येवरोपांत – रशियेंत एक क्रान्ती घडोवन हाडली. आनी थंयची सत्या ताणें आपणा हातांत घेतली. हेर सगळ्या आंगांनी हो साम्यवादी विचार हेर कडेन सत्येर आशिल्ल्या भांडवलशायी विचारा परस सामको वेगळो आशिल्लो. पुणून धतरेचे फाटीर जियेवपाचो सगळ्यांत चड अधिकार आसा तो एकाच जिवाक – मनशाक; आनी धतरेची साधन संपत भोगपाचो अधिकार सगळ्यांत चड आसा तोय ताकाच – मनशाक, हें तोय मानतालो. म्हूण, साम्यवादी विचारांत आनी भांडवलशाही विचारांत ह्या एका आंगांत व्हडलोसो कसलोच फरक नाशिल्लो.

सुमार सात दसकां उदेंत येवरोपाचेर शेक चलोवन हो विचार एक दीस सत्ये वयलो देंवलो – म्हणुंया, तो मानतल्या लोकांनीच ताका देंवयलो आनी भांडवलशायेच्या सगळ्यांत वयल्या तोंकार पाविल्ले अमेरिके खातीर तांणी संवसार मेकळो करून दिलो.

आयज संवसारांत 'जियेता' ती एकलीच अमेरिका. आयज सगळ्यां मुखार देख म्हणून उबी आसा तिवूय अमेरिका. जपान, जर्मनी, ताइवान, कोरिया, सिंगापूर सारकेले देश तिचीच देख घेवन तिचे सारके जाल्यात. भारता सारको देशूय आयज तिचेच सारको जावपाचो हावेस मनांत धरून आपणालो 'विकास' घडोवन हाडपाक लागला. आनी हे दिकेन मुखार वचपाक ताका विश्वबँके सारके एके आंतरराष्ट्रीय वित्त-संस्थेचो पालवूय मेळपाक लागला. आयज ग्लोबलाइझेशनच्या, लिबरलाइझेनशनच्या, प्रायवेटाइझेशनच्या नांवान देशांत जें कितें चलता तें सगळें भारताची जाता तितले बेगीन अमेरिका करपाचे दिकेन वचपाक लागलां, म्हणचें पडटा.

अमेरिकाच आयज अख्ख्या संवसारा मुखार 'मॉडेल' म्हूण उबी आसा.

अमेरिकेन आरंभाकूच आपणा मुखार मोख दवरली 'पर्स्यूट ऑफ हॅपिनेस'ची – चडांत चड सुखी जावपाची. चडांत चड सुखी जावप म्हळ्यार चडांत चड चैनींत लोळप असो तिणें समज करून घेतलो. हेच बुन्यादीर तिणें आपणालें पुराय अर्थतंत्र उबें केलें आनी आयज पावल्या त्या पांवड्यार ती पावली. कशी पावली, पावपाक तिणें कितें केलें, कित्याचें आनी कसलें मोल दिलें, सांगूंक वचना. न्हंयेचें मूळ आनी रुशिचें कूळ सोदचें न्हय म्हणटात तशें वैभवसंपन्न मनशाच्या वा देशाच्या वैभवाचेंय कारण सोदूंक बसचें न्हय अशें म्हजें मत्त जालां. कितें हाताक लागत, सांगूंक येना. कशीय पावूं, तुर्ताक ती चैनींत लोळटा म्हणटात तेंच खरें अशें धरून चलतां. आनी विचारतां –

असल्या ह्या चैनींत लोळटल्या देशांत गुन्यांवगारी आनी समाजविद्वाटे anti-social लोक कित्याक आसचे? अमेरिकेंत पंदरा पंदरा, वीस वीस वर्सां रावन आयिल्ले लोक सांगतात, खंयच्याच देशांत आसचे नात इतले गुन्यांवगारी आनी समाज-विद्वाटे लोक एके अमेरिकेंत मेळटले. हे सांगतात तें अतितायेचें न्हय म्हणपाचें अमेरिकन लेखकांच्यो कथा-नवलकथा वाचले उपरांतूय दिसून येता. मनीसघाणेपणाक तर ह्या देशांत शीम आनी मेर उरूंक ना. सगळे एकामेकांचे कुडीक कुडी तेंकोवन रावतात. पुणून सगळ्यांचीं काळजां एकामेकांपसून हजार हजार मैल पयस गेल्यांत. कोणूच आपल्याक सुगूर आनी हुस्क्या-मेकळो मानिना. सगळे जशें कितें एकामेकांक भियेवन एकामेकां पसून आपणाली राखण करून जियेतात. पिस्तोलां बॉल्सांत घालून भोंवपाची गरज तांकां कित्याक भासची? दादले-बायलांचे संबंद लेगीत थंय नर-मादी पांवड्यार येवन पावल्यात. एके नवलकथेंत निकतेंच लग्न जाल्ल्या एका जोडप्याचो एक संवाद वाचिल्लो. पयलेच रातचो घोव बायलेक विचारता, 'तूं म्हजी पांचवी... हांव तुजो कितल्यावो?' आनी बायल 'सतरावो' म्हूण जाप दिता!

हाचो अर्थ, अमेरिका चैनींत लोळटा आसूं, सुखी निखालूस ना, असोच करचो पडलो ना? चैनीन कोणाक केन्ना सुखी करूंक ना. अमेरिकन मनशाक भितरल्यान नियाळून पळोवंक जाय – रितो-रितो, पोको-पोको, दळिद्रीच जाल्लो पळोवंक मेळटलो. 'पर्स्यूट ऑफ हॅपिनेसी'न आयजवेर कोण सुखी जावंक पावूंक ना, कोण आनंदांत जियेवंक पावूंक ना.

धरूंया, तिसऱ्या जगांतल्या देशांनी दोन निर्णय घेतिल्ले –

१. आमच्या देशांत जें पिकता तें आमी परकी चलनाचे ओडीन देशा भायर निर्यात करचे नात; देशांतल्या लोकांनी खावन उरलें जाल्यारूच उरता तें निर्यात करतले. आनी –

२. आमी केन्नाच खंयच्याच देशा आड झुजचे नात, झुजचें पडलें जाल्यार देशी शस्त्रास्त्रांनी झुजतले. नाजाल्यार एकामेकांक तोणक्यांनी फातरांनी मारतले; पुणून, अमेरिके कडल्यान शस्त्रास्त्रां विकतीं घेवचे नात.

जाल्यार, अमेरिका आयज जी चैनींत लोळटा ती लोळूंक पावतली व्हय? निखालूस ना. अमेरिकेचें अर्थतंत्र शस्त्रास्त्रांच्या उत्पादनाचेर निंबून आसा. अमेरिकेच्या अर्थतंत्राचो फाटिचो कणो हो. शस्त्रास्त्रां आमी घेवचे नात असो तिसऱ्या जगांतल्या देशांनी निर्णय घेवचो, अमेरिकेचें पुराय अर्थतंत्र घसायंच करून कोंसळून पडटलें.

आयज संवसारांत जें अन्न पिकता – तांदूळ, गंव, दाळ, चणो, तांतीं, दूद, लोणी, फळां, भाजीपालो, मास, नुसतें, सगळें – ताचे शंबर वांटे करचे. अंयशीं वांटे एकली अमेरिका आनी तिचे सारकेले चार स देश खावन सोंपयतात. उरिल्ले वीस वांटेच उरिल्ल्या जगाच्या वांट्याक येतात म्हणपाचें दिसून येतलें. प्रमाण अशें – वीस प्रतिशत लोक अंयशीं प्रतिशत अन्न खातात आनी अंयशीं प्रतिशत लोकांच्या वांट्याक उरिल्लें वीस प्रतिशत अन्न येता. हें चित्र, धरूंया, उरफाटें जालें – अयंशी प्रतिशत लोकांकडेन अंयशीं प्रतिशत अन्न पावलें आनी वीस प्रतिशत लोकांच्या वांट्याक वीस प्रतिशत अन्न आयलें, जाल्यार –

अमेरिकेचो चैनिचो राजम्हालूच मातयेभरवण जावचो ना?

सुखी जावपाची वाट ही न्हय. सुखी जावपा खातीर हिका फाट करून दुसरेच एके वाटे वयल्यान मनशान चलपाक लागूंक जाय. खंयचे? ज्या 'इको-सिस्टमां'त तो जल्माक आयला ताचेकडेन जुळोवन जियेवपाचे वाटेन.

आपूण धतरेचो धनी म्हणपाचो ताचो उद्देगीक क्रान्तीन आनी डार्विनवादान समज करून दिला तो ताणें तकलेंतलो सगळ्यांत पयलीं काडून उडोवंक जाय. धतरे वयल्या जिवांत सगळ्यां उपरांत – निमाणे कडेन – आयिल्लो जीव आपूण – हेर जिवां सारकोच आनी तांचे इतलोच म्हत्वाचो म्हणपाचें घट मतींत धरूंक जाय. आपणाक येवन चडशींच जाल्यार पांचेक लाख वर्सां जाल्यांत जातलीं – आपणा भोंवतणीं जे हेर जीव जियेतात तांकां येवन कोटिंनी वर्सां जाल्यांत आनी ज्या किडी-मुयांक आपूण कांयच मोल नाशिल्ले वरी डी.डी.टी. मारून उडयतां तांकां येवन अब्जांनी वर्सां जाल्यांत म्हणपाचें लक्षांत दवरूंक जाय. उत्क्रांतिचे दिकेन ह्याच जिवांनी एक एक पावल घालून आपणाक येवपाक वातावरण निर्माण करून दिलां म्हणपाचें स्मरूंक जाय. आपूण, आपणा भोंवतणचे जीव, सगळें सैम, सगळें एकामेकांक पोसवण दीत एकामेकांच्या आधारान जियेता ते वेवस्तेंत

...या इको-सिस्टिमाक – बादा येवंक दिनासतना आपूण जियेतलों म्हणपाचो ...शिय करूंक जाय.

...सैमान आपणा खातिरूच धर्तरी निर्माण करूंक ना – आपुणूच तिगेलो ...लो एक अपुबयिचो पूत न्हय – आपणाक आसा तितलेंच म्हत्व मुयेकूय ...सा, आपणा इतलीच तिवूय धर्तरिचे अपुबयिची ही गजाल घट लक्षांत ...रून ताणें जियेवंक शिकूंक जाय. म्हणटकूच –

...विकास कित्याक म्हणचो, तो कसो करचो, खंयचे दिकेन करचो, खंयच्या ...ांक पाळो दिवन करचो, खंयची देख मुखार दवरून करचो – कितलो ...चो, हें सगळें ताका आपशीं स्पस्ट बरें कळटलें. आनी, धर्तरिक लुटपाचें ...चें वाटमारेपण आपशीं बंद पडटलें. आपूण जावन तें तो सोडून दितलो. ...ळ्यांच्यो गरजो भागोवपा इतलें अन्न सैम सदां निर्माण करीत आयलां. ...ड पडूंक दिनासतना. तितलेंच खावन तो जियेतलो. तितल्याचेरूच ...पणालो हक आसा म्हणटलो. आपणाले पोसवणे खातीर भोंवतणेक बादा ...ंक दिनासतना सैमाकडल्यान घेवंक जाय तेंच घेतलो. जियेवपाची एक ...र्मळ तरा विकसावन काडटलो. आनी आपणाक दायजान मेळिल्ली धर्तरी ...मीक नदरेन अदीक गिरेस्त करून ती फुडल्या पिळग्यां हातांत दिवन ...तलो.

... जिविताच्यो ह्यो दोन नदरो. दोनूय नदरो जीवो जीवस्य जीवनम् तत्त्वाक ...रून चलपी. एक, जीव जिवाक खावन जियेता ह्याच अर्थान. आनी ...सरी, जीव जिवाक आधार दिवन जियेता ह्याय अर्थान.

... खंयचे नदरेक मानून आमी आमचो विकास घडोवन हाडटले?

आमचे संस्कृतायेचें मूळ तत्त्व – समन्वय

येवरोपेवांनी अमेरिकेक जें केलें – थंयच्या रेड इन्डियन्सांची 'आझटेक' संस्कृतायूच ना करून उडयली – तशें आर्यांनी हांगा केलें ना अशें म्हणूंक ...ना. महाभारतांतल्या सर्पसत्रांत असल्याच खंयच्या तरी यत्नाचो इतिहास लिपिल्लो आसूं येता. पुणून, एक पळेलां? ह्या सर्पसत्रांत आर्यांचे जे वीर म्हावीर झुजिल्ले तांचे मजगतच्या एकल्याचोय उगडास तांणी दवरूंक ना. दवरला कोणाचो? आस्तिक रुशिचो. सर्पसत्र थांबयलें ताचो.

जांणी झगडीं-झुजां पालयल्यांत ते आर्यांचे 'हिरो' जाल्यात. अंत नाशिल्ल्या वेगळेचारांत जांणी एकचाराची तपस्या केल्या ते आर्यांचे म्हा-पुरूस थरल्यात.

अनार्यांची नाग संस्कृताय आनी आर्यांची यज्ञ संस्कृताय आयजूय ह्या देशांत समान्तर चलिल्ल्यो पळोवंक मेळटात त्यो एकचाराच्या तांगेल्या यत्नांक लागून. आयजूय ह्या देशांत तरांतरांच्यो धर्मसाधना एकाच वांगडा चलत राविल्ल्यो दिश्टी पडटात त्योय तांच्या समन्वयाच्या यत्नांक लागून. हजार जाती, हजार तरांच्यो चालिरिती, ऊंच उणाकपणाच्यो हजार श्रेणी – बरें वायट सगळें – आयज देशांत पळोवंक मेळटा ताच्या मुळांत हजार तरांच्या – हजार वंशांच्या – लोकांक एकठांय गुथून एकठांय दवरपाच्या तांच्या यत्नांचो इतिहास आसा. अंत पार नाशिल्ल्या वेगळेचारांत चलिल्ले समन्वयाचे अखंड साधनेचो इतिहास हो.

आस्तिक रुशी हो जरत्कारूचो पूत. जरत्कारू ब्राह्मण. ताका हो पूत जरत्कारू नांवाचे नागकन्ये पसून जाल्लो. म्हळ्यार, आस्तिक हो शुद्ध आर्य न्हय. आर्य अनार्य दोनूय रगतां ताच्या शिरंत्रांनी घोळटालीं. तरूय, महाभारतान ताका 'द्‌विजोत्तम' म्हळा. म्हळ्यार, बऱ्यांतलो बरो ब्राह्मण लेखला. आर्यांकडेन ज्यो अनार्य चलयो लग्न जाताल्यो, तांच्या भुरग्यांचो आसपाव आर्यांतूच जातालो.

महाभारतांत आनीक एक कथा आयल्या. भीमाक कौरव विक्ख घालतात आनी न्हंयेंत भितर उडयतात. तो थेट नागलोकांत पावता आनी नाग ताची सेवा करतात. नाग आर्य नाशिल्ले. पुणून 'सभ्य' आशिल्ले.

उदकाकडेन संबंद आशिल्लें जें जें कितें भारतीय संस्कृतायेन घेतलां तें तें तिका नाग लोकां कडल्यान मेळ्ळां. तारवांनी पयस पयस वचप हें आर्य नागांकडल्यान शिकल्यात. आर्य मांस खाताले. हरणांचें, गोरवांचें. नुस्तें खावंक ते अनार्यां कडल्यान (नागां कडल्यान) शिकले. सौभाग्यवतिच्या कपळाक लायतात तो कुंकूम आर्य वळखून नकळ आशिल्ले. तो तांणी अनार्यांकडल्यान घेतला. नाचप, गावप, वाजोवप ह्यो कळाय तांणी अनार्यांकडल्यान घेतल्यात. आर्य वेद हेळ्यांनी गायताले पुणून वेवसाय म्हूण गावप हाका उणाक लेखताले. गावपी नाचपी वाजोवपी हांकां तांच्या समाजांत व्हडलो-सो भौमान नाशिल्लो.

एक बरीऽ कथा वाचूंक मेळ्ळी –

एका ब्राह्मणाक दोगी बायलो आशिल्ल्यो. एकली ब्राह्मण जातींतली. दुसरी शुद्रांगेली. दोगींकूय दोग पूत. दोगूय शिकपा खातीर गुरूगेर धाडपाचे पिरायेचे जाले तेन्ना बापायन ब्राह्मण आवयच्या पुताकूच धाडून दिलो. दुसऱ्याक खूब वायट दिसलें. तो आवयसरीं गेलो. तिकाय खूब वायट दिसलें. पुणून, ती म्हणपाक लागली, हांव जातीन शूद्र. धर्तरि कडेन नातें आशिल्ली. धर्तरिचीच धूव. तिका विचारतां, अशें म्हणून तिणें धर्तरिक उलो मारलो. धर्तरिन तिका धीर दिवन सांगलें, 'तूं भियेवं नाका, सगळें ज्ञान म्हज्यांत भरलां. तूं तुज्या पुताक म्हजे सुवादीन कर. हांव ताका शिकयतां.' आनी ताका शिकोवन तिणें आवयसरीं धाडलो.

हाणेंच खंय उपरांत जो शिकले बगर ब्राह्मण ब्राह्मण जायना, तो ऋग्वेद बरयला. तो मही न्हंयेचे तडी वयलो. म्हूण ताका महीदासूय म्हणटाले. ते भायर, ताणें आपणा खातीर एक वेगळें नांव घेतिल्लें. आपूण 'इतरे'चो पूत म्हूण तो आपणाक 'ऐतरेय' म्हणटालो.

ऐतरेय ब्राह्मण हें ताचें पुस्तक.

आर्य अनार्य संस्कारांचो सुंदरांतलो सुंदर मेळ म्हळ्यार आयचो हिन्दू धर्म.

'निर्लज्ज, निर्बुद्द... वाटमारे'

ताका सगळे पिसो म्हणटात. पुणून तो उलयता तें न्हीद खळोवपी आसता. असल्या मनशाक पिसो कसो म्हणचो होच प्रस्न पडटा. काय, तो खरें उलयता – उगडें नागडें सत्यूच दाखय-लिपय करी नासतना सांगता, म्हूण लोक ताका पिसो म्हणटात?

पयर बसींत तो मेळ्ळो. म्हजेच म्हऱ्यांत येवन बसलो. शिणूंक लागलो, 'कितें रवीन्बाब, कितें बरयता तूं हें सगळें?... त्यो भौ-राष्ट्रीय कंपन्यो, तांणी चलयल्ली ती लूट, पाड पडूं रे तांचें... जॉर्ज फेर्नान्दीस बी पावल्यात आतां केन्द्रांत. ते पळोवन घेतीत तांकां... हांगा, तुज्या दोळ्यांमुखार जीं फटींगपणां, वाटमारेपणां चलल्यांत, तांकां वाचा फोड... तूं फोडिना जाल्यार कोण फोडटलो?...' अशें म्हणून तो एक एक 'केस' म्हजे मुखार मांडपाक लागलो.

'हांगा एक जुवीज आशिल्लो... जज्ज... चोर. पयशे घेवन न्याय दितालो. तो चोर म्हणपाचें अख्खें गोंय जाणा आशिल्लें. सगळे उलयताले. नकळ आशिल्लें फकत् गोंयचें सरकार... भेड्डें, कुड्डें... एक दीस ताकाय तो चोर म्हणपाचें कळ्ळें. कोण म्हणटात, मुखेलमंत्र्यां आड ताणें न्याय दिलो... खंयचे तरी एके केसींत. म्हूण मुखेलमंत्री खुबलो... खरें, फट, हांव नकळ... पुणून, इतलें खरें, एक दीस मुखेलमंत्र्यान ताका 'काडलो'... काडलो हें, म्हण, बॅटर लेट दॅन नॅव्हर ह्या न्यायान बरें केलें. पुणून ताणें आपणाल्या धा-पंदरा वर्सांच्या काळांत न्यायाच्या नांवान लोकांचेर जे अन्याय केल्ले ते तशेच चलूंक दिवपाचे? सगळ्यो केसी परत्यो उस्तून तर्जून पळोवंक नाका आशिल्ल्यो? कोणेंय तरी आवाज काडूंक नाका आशिल्लो?... कोणें काडला? कोण्णें ना... हांव म्हणटां, जज्जाक काडलो म्हूण भागना...

ताणें जे अन्याय केल्यात तेवूय पयस करूंक जाय...'

'आतां दुसरें... हांगा एक पोलीस अधिकारी आयिल्लो, दिल्लीच्यान... कित्याक म्हूण कोण जाणा, आमगेल्या मुख्यमंत्र्यांक तो हांगा नाका जालो. मुख्यमंत्र्यान ताची बदली केली. ताका आशिल्लो तसो दिल्लीक धाडून दिलो... कांय दिसांनी तो परतो गोंयांत आयलो... ताचेय दिल्लींत 'गॉडफादर' आशिल्ले... तांणी ताची बदली ताका जाय तशी गोंयांतूच गेली. पुणून हे खेपे तो सी.बी.आय.चो चीफ जावन आयलो. आमच्या मुखेलमंत्र्यांचो अवमान जाल्लो... पुणून ताणें तो गिळ्ळो... काँग्रेसचो फुडारी, दुसरें कितें करतलो?... ऑफिसर हांगा येनाफुडें मुखेलमंत्री, तांगेले मंत्रीमंडळांतले सांगाती... इश्ट सोयरे... कितल्याश्या जाणांच्यो 'फायली' तयार करपाक लागलो. मुखेलमंत्र्यांक हें कळ्ळें तेन्ना तांणी ताची परती दिल्लीक रवानगी केली. इतलेंच न्हय, तर 'तूंय हांगा नाका, तुगेलें तें सी.बी.आय. ऑफिसूय नाका' अशें म्हणून तेंय बंद केलें... लोकांक सांगलें, हो अधिकारी हांगा 'माया करतालो'... 'खूब माया केल्ली हाणें' अशें म्हूण ताका परतो धाडून दिलो... ताणें 'माया केली' म्हूण ताका धाडून दिलो काय हांगा कोण कसली माया करता हें तो सोदून काडपाक लागिल्लो म्हूण ताका धाडून दिलो? कितें चल्लां हें सगळें?

हांगा एक जज्ज येता... लांच खाता... आनी धा वीस वर्सां उपरांत एक दीस सरकारूच तो चोर आशिल्लो म्हूण सांगता... चोरांक धरपा खातीर एक पोलीस अधिकारी येता आनी हाणेंय हांगा येवन खूब 'माया केली... होवूय चोर आशिल्लो' म्हूण सांगता... आनी आपणा भोंवतणी जे चोर आनाळ्यो गुनाळ्यो काडटात तांचे संबंदान मुखेलमंत्री एक उतर काडिना हाका कितें म्हणपाचें?... आनी तुमी? ह्या अन्यायाक वाचा फोडपाचें सोडून भौराष्ट्रीय कंपन्यांच्या नांवान शंख मारीत बसल्यात!...'

मनीस म्हजेच पिरायेचो. सुटके झुजारी. ('सगळे चोर' म्हणपी). ओपीनियन पोला वेळार दोन पानां जिखून येवचीं म्हूण जिवाचें रान करून वावुरिल्लो. ('सगळे फटींग म्हूण नकळ आशिल्लों' अशें म्हणपी) खूब वाचन आशिल्लो. ह्या वाचनानूच ताका पिसो केला अशें कांय जाण म्हणटात. ('मूर्ख खंयचे कडले' अशें म्हणपी). खादी घालपी. पुणून धवी न्हय. रंगीत... मातये रंगाची. खांदार शबनम झोलो घेवन भोंवपी. झोल्यांत कितलींशीं कात्रणां... एक कात्रण काडून म्हज्या हातांत दिलें आनी म्हणपाक लागलो, 'पळे, आमचो मुखेलमंत्री कितलो खर्च करता तो. ताका मेळटा तें मानधन बीनधन सोडून तो वर्साक खर्च करता – तेवीस लाख, पंचवीस हजार चारशें सत्यांयशीं रुपये. हांतले

२,१०,६८४ रुपये	प्रवास खर्चाचे (दिल्ली मुम्बय इत्यादी)
३,१३,७०७ रुपये .	पेट्रोलाच्या खर्चाचे (गोंयांतल्या गोंयांत भोंवपाक)
७,५०,६८४ रुपये	टेलिफोन खर्चाचे
७,६०,३०१ रुपये	नोकर चाकरांचे
४१,४८७ रुपये	च्या पाणयाचे
४,७५५ रुपये	म्हारगायभत्त्याचे आनी
२,४३,८६९ रुपये	किरकोळ खर्चाचे

मेळून २३,२५,४८७ रुपये.

एकल्या मुख्यमंत्र्याचो हो खर्च.

आतां मुख्यमंत्रीच इतलो खर्च करपाक लागलो जाल्यार मंत्रीमंडळांतले ताचे सांगाती हात कित्याक आंवळून बसतले? तेवूय तसोच खर्च करतात. खासा मुख्यमंत्र्यान विधानसभेंत आपणाल्या सांगात्यांच्या खर्चाचो तपशील दिला तो असो –

प्रवास खर्च	११,१६,७३३ रुपये
पेट्रोल खर्च	१३,४४,०८१ रुपये
टेलिफोन खर्च	२०,३२,१६१ रुपये
नोकर चाकर	६७,०६,१२० रुपये
च्या पाणी	३,७३,६५८ रुपये
म्हारगाय भत्तो	३७, २२१ रुपये
किरकोळ खर्च	२,४३,८६९ रुपये

मेळून एक कोटी, अठरा लाख, त्रेपन्न हजार आठशें त्रेचाळीस रुपये.

कोणाच्या बापायचे पयशे हे? तुमी आमी जो टॅक्स भरतात, तांतलेच मू हे पयशे? तांचो असो विद्वाट लावचो सरकारान? लज कशी दिसना मंत्र्यांक हाची? निर्लज्ज, निर्बुद्द खंयचे कडले! बाटमारे! आदले संस्थानीक लेगीत पयसो असो खर्चिनाशिल्ले. हांतूंत मंत्र्यांचें मानधन ना. पुर्तुगाल, सिंगापूरची भोंवडी करून आयले तो खर्च घेवंक ना. फकत सादो, दिसपट्टो घेतला. तोच इतलो... इतलो खर्च करपाक कोण हे? जांवंय बी दिल्ली सरकाराचे?... तिडक मारता... काडात रे कांय लोकांक मुखार आनी सांगूंक लायात तांकां... 'मंत्र्यांचो आनी आमदारांचो दिसपट्टो आनी सादो खर्च तीन वांट्यांनी जे मेरेन उणो जायना ते मेरेन आमी सरकाराक टॅक्स भरचे नात. भरप हें पातक कशे लेखतले. जातल्यो ख्यास्ती... धा वीस लोकांक ख्यास्ती जाले उपरांतूच सगळ्यांचे दोळे उकते जातले. आनी हेच मुखेलमंत्री जे आयज आपल्याच एका जज्जाक चोर म्हणटात, आपणाल्याच एका पोलीस अधिकाऱ्यान 'माया केली' म्हणटात ते, खरे वाटमारे आपणाल्या सरकारांतूच भरिल्ले अशें म्हणपाक लागतले.

खोर्ले पावपाक ताणें म्हाका विचारलें, 'कसलो तरी पुरस्कार दिवन तुजो भौमान केल्लो न्हय रे हालींच सरकारान?... कसलो तो?...'

'गोमंत शारदा...' हांवें जाप दिली.

'तुंवें आयुष्यभर केल्ले सेवेची पावती आशिल्ली मरे ही?'

'अशें म्हळां सरकारान तो दितना...'

'पयशे दिल्ले?'

'हय.'

'कितले?...'

'पंचवीस हजार रुपये...'

तो सिटा वयलो विंचू चाबिल्ले वरी फटक् करून उसळ्ळो. म्हाका विचारपाक लागलो, 'आनी तुंवें ते घेतले?'

हांव ओग्गी रावलों.

बसींतल्या पॅसेंजरांक तो उबो रावन सांगपाक लागलो,

'भावांनो, हो हांगा म्हज्या म्हऱ्यांत बसला तो कोण तो खबर आसा तुमकां?... हो अमको अमको. हाणे आपणालें पुराय आयुष्य तरांतरांच्या चळवळिंनी खर्चिलां. हो सुटके झुजांत आशिल्लो. चवदा वर्सां हाणें सुटकेच्या गोवर्धन पर्वताक हेर सुटके झुजाऱ्यां वांगडा आपणालो तोणको तेंकयल्लो. हो ओपीनियन पोलाचे चळवळींत दीसरात वावुरिल्लो. कोंकणीक आयज आमच्या राष्ट्रीय जिवितांत जी कितें सुवात लाभल्या, ती तिका मेळची म्हूण हाणेंय आपणालें जिवीत झरयलां. कोंकणीक मेळिल्ले सुवातेक लागून गोंय गोंय उरूंक पावलां... आनी हाच्या पुराय आयुष्याचे सेवेचें मोल आमच्या सरकारान – जाणें गोंय स्वतंत्र जावचें म्हुण्णूय कांय करूंक ना, गोंय घटक राज्य जावचें म्हुण्णूय कांय करूंक ना, आनी जें वर्साक एक कोटी अठरा लाख, त्रेपन्न हजार, आठशें त्रेचाळीस रुपये खर्चून फकत फोल्गां मारता – त्या सरकारान कितें आंखलां, खबर आसा तुमकां? पंचवीस हजार रुपये!... आनी हाणें ते घेतल्यात... शी... लज दिसता म्हाका तुमची सगळ्यांची...'

इतल्यांत भाणस्तार आयली. थंय तो देंवलो. 'मूरख मूरख राजा कीन्हो, पंडित फिरत भिखारी... ऊधो, कर्मन की गती न्यारी' हें गीत गायत...

पडसाद

रवीन्द्रबाब,

मार्च म्हयन्याचो 'जाग' वाचतां वाचतां सांडलो. (चमत्कारूच सो!) तांतलें 'कोण उरचे नात' हें तुमचें संपादकीय स्फूट वाचून कांय विचार तकलेंत आयले ते मांडटां:

गोंयांत वा कोंकणीच्या मळार तुमी वा हेर बरपी उरतले अशें कोण म्हणटा? बरपी वा हेर कलाकारांक मानपी समाज खूब सुसंस्कृत आसता. असल्या समाजाची मूल्यवेवस्था वेगळी आसता. ह्या समाजांत स्वातंत्र्यसैनिक, संशोधक, समाजकार्यकर्तें, कलाकार हांकां मान आसता. जांच्यांत क्रिएटिव्ह बीं आसता तांकां हो समाज मानता. जांच्या वावरांत मनिसपणाचें, humanitarian कितें तरी आसता तांकां हो समाज लेखता. गोंयकार दुडवांचो ध्यास घेवन वावुरतात. हांगा चडशे जाण दीसरात दुड्डब्रह्मा, दुड्डविष्णूचो जप करतात. असल्या समाजांत रवीन्द्रबाब, तुमी कशे उरतले?

गोंयच्या कलाकारांनी गोंयाभायर वचून नामना जोडली, अशें एक वाक्य गोंयचे कलेचो इतिहास बरयतना लोक घालतात. तांतूंत तथ्य आसा. बाकीबाबांनी कितल्याय उंचेल्या पांवड्याचें काव्य कोंकणींत बरयल्लें जाल्यार तांकां गोंयकार अदीक मान दिवंचे नासले. गोंयकारांक बाकीबाबांचे मनीस म्हूण दोश दिसले. गोंयाभायल्या लोकांक तांच्यांतल्या दोशांची जाण आसली. पूण तांणी तांचेकडेन दोळेझांक केली. तांणी फक्कत तांच्यांतल्या कलाकाराक पळेलो. आपल्या कलाकारांचो, तांच्या कलाकृतिंचो उगडास कसो सांबाळून दवरप हें येवरोपी लोकांकडल्यान शिकपाचें. लंडनाक जॉन किट्साच्या घरा भोंवतणी एक ल्हानशी बाग आसा. ते बागेंत एक झाड आसा. त्या झाडामुळांत एक बोर्ड दवरिल्लो आसा: 'जॉन किट्सान Under the Greenwood Tree ही कविता ज्या झाडा सकयल बसून रचली त्याच (झाडाच्या) जाग्यार हें झाड लायलां.'

आतां गोंयचो हो एक प्रसंग पळेयात: वा. का. वाघ हांणी संशोधन करून कांय पुस्तकांचीं हातबरपां तयार केल्लीं. ते हो संवसार सोडून गेले उपरांत आंतोनबाब मोरायश आनी हांव पानवेली (रायबंदरा) तांच्या घरा तीं हातबरपां घेवपाखातीर गेले. आंतोनबाबाक तीं सांबाळून दवरपाचीं आसलीं. वाघांच्या पुतान आमकां सांगलें, सध्या तीं माळ्यार उडयल्यांत. फुडें फाटीं वेळ मेळटा तेन्ना सोदतां आनी तुमकां कळयतां. उपरांत ताचो रकाद आयलो ना.

शणै गोंयबाब, ज्योकीं आंतोन फेर्नांद, बयाभाव, र. वि. पंडित हांच्या घरांनी गेल्यार अशेच तरेच्यो जापो तुमकां मेळटल्यो. गोंयांत जे व्हड स्वातंत्र्यसैनिक, कलाकार आनी हेर जावन गेले, तांचीं घरां सरकाराच्यान यादस्तिकां म्हूण सांबाळून दवरूं येतालीं. सरकाराकूय कांय पडिल्लें ना. (आमी आमच्या व्हड मनशांक मानिनात हो जालो एक सरसकट नेम. हाका आडवाद आसात हांतूंत दुबाव ना.)

कोण कित्याखातीर उरतात हाका नेम नात. पोरण्या काळच्या बरप्यांनी जें कितें बरयलें तें आवांठान व्हड आसलें. जिणेक बी आव्हान करतालें. जिणेचो नवो अर्थ सांगतालें. मनशांचे, नितिनियमांचे, घटणांचे, विचारांचे... तरेकवार नमुने तांच्या साहित्यांत मेळटाले. त्या साहित्याचो appeal व्हड. देखून तें उरलें. ज्या काळार तांणी हें साहित्य रचलें त्याच वेळार तें लोकमानसांत पावलें. उपरांत एके पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगे कडेन गेलें आनी अशे तरेन तें खऱ्या अर्थान अजरंवर जालें.

आयज आमी ज्या महाभारताची तोखणाय करतात तांतलें व्यासाचें कितलें आनी उपरांतच्या लोकांचें कितलें हे संबंदीं वाद आसा. (महाभारत हें मुळांत व्यासान बरयल्लें काय केळेकारान असो एकाद्रो वाद फुडें फाटीं सुरू जालो जाल्यार, रवीन्द्रबाब, तुमचें नांव उरतलें.) व्यास हो अति पुर्विल्लो. शेक्सपियर हो उपरांतचो. सोळाव्या शेंकड्यांतलो. तो हो संवसार सोडून गेले उपरांत फुडलीं दोनशीं वर्सां सुमार लोक ताका विसरिल्ले. ताचीं नाटकां जातालीं, पूण तांचेर भासाभास जायनाशिल्ली. दोन शेंकड्यां उपरांत एका इंग्लीश कवीन लेख बरोवन कवी म्हणून ताचें व्हडपण लोकांक सांगपाक कोमेंस केलें. आनी शेक्सपियराक बरकत आयली. ताचेर उपरांत जें बरप जालें ताका सुमार ना. घडये, संवसारांत जाचेर चडांत चड बरप जालां आनी जाचें साहित्य चडांत चड भासांनी भाशांतरीत जालां असो हो एक व्हड लेखक.

शेक्सपियरावरीच टॉलस्टॉयाकूय संवसार मानता. ताचें 'वॉर ॲण्ड पीस' हें एक व्हड पांवड्याचें पुस्तक लेखतात. खासा टॉलस्टॉयाक शेक्सपियर आवडनासलो. आदीं सगलो शेक्सपियर रशियन भाशेंत वाचून, उपरांत मूळ इंग्लिशींत वाचून ताणें आपलें स्पश्ट मत्त बरोवन दवरलां तें अशें: शेक्सपियर व्हडलो लेखक न्हय; कवी बी म्हणून व्हड आसत. बर्नार्ड शॉचेंय शेक्सपियरा विशिंचें मत्त अशेच तरेचें आसलें. ब्रिटिश लोकांचीं खेबाडां करीत तो म्हणटालो, हांकां दुसरो कोण लायक साहित्यिक मेळ्ळो ना म्हणून हांणी शेक्सपियराक मारून मुटकून व्हड केला.

अमेरिकेंत हॅमिंग्वे उरला. पूण ताका मेळूंक जाय आसली ताचेय परस अदीक प्रसिद्धी कशी मेळ्ळी हाचेर कांय जाणांनी बरोवन दवरलां: हॅमिंग्वे वर्तमानपत्रांक, नेमाळ्यांक खूब आवडटालो. ते ताका हॉलिवूडच्या नटांवरी प्रसिद्धी दिताले. तोय तिचे फाटल्यान लागिल्लो. हॅमिंग्वेचे बरपावळिचेर येवचे बदला तो कितें खाता, जेवता, बुल फायटिंगांत रस घेता असल्या आलायत्या गजालिंचेर ताच्यो व्हड फोटोंसयत मुलाखती उजवाडा येताल्यो. उपरांत ह्यो गजाली हॅमिंग्वेच्या आंगवळणीं पडल्यो आनी तो आपणाविशीं myths तयार करूंक लागलो. ताच्या चरित्रकाराक – कार्लोस बेकर हाका – ताचे संबंदिंच्यो खऱ्यो फट घटना वेंचून काडप खूब कठीण जालें. ताच्या साहित्याचें मूल्यमापन अजून जायत आसा (तो व्हड लेखन आसुनूय). खासा हॅमिंग्वे मार्क ट्वेनाक खूब मानतालो. ताणें एकेकडेन म्हळां, मार्क ट्वेनान एक कादंबरी बरयली आनी आमी तीच कादंबरी परथून परथून बरयतात.

कोंकणींत अशें जनमानसांत पावपाची तांक आशिल्लें साहित्य आसा अशें म्हजें म्हणणें. 'न्हीद रे बाळा, चांफ्या कळ्या, म्हगेले मांडयेरी' ह्या दिनकरबाब देसायांच्या कवनाक लोकगिताचें रूप आशिल्लें. मनोहरबाब सरदेसायांच्यो अशो कांय कविता – तांचो वेवस्थीत प्रसार जालो जाल्यार – लोकांच्या (सगल्या कोंकणी समाजाच्या) काळजांत पावूं येतात. कांय साहित्य – अदीक करून अध्यात्मिक बी – तें रचपी मनशांच्या व्हडपणाक लागून उरलां. ज्ञानेश्वर हो एक श्रेश्ठ पांवड्याचो मनीस देखून ज्ञानेश्वरी लोकांमेरेन पावली अशें म्हणपी एक टिकाकार वर्ग महाराष्ट्रांत आसा.

रवीन्द्रबाब, काळजी करूं नाकात. गांधी साहित्य उरतलें. दिशीं दिशीं ताचें मोल वाडटलें. कारण गांधी अख्ख्या संवसारांत पावला आनी निकते ताका लोक वळखूंक लागल्यात. ('पाड पडलें' म्हणपाचें कारण ना.)

वेंतभर बामणाक हातभर शेंडी म्हणटात तशें हें म्हजें बरोवप जालां. अदीक उणें कितेंय जालां जाल्यार गुन्यांव भोगसुंचो.

तुमचें स्फूट वाचले उपरांत हांव ह्या निर्णयाक पावलों:

१. तुमचें आतां जाणटेपण जालां. तुमचो एजिंग प्रोसेस सुरू जाला. आपलें साहित्य उरतलें काय ना हाचो तुमकां हुस्को जाला.

२. तुमचें जर्मन भाशेचें गिन्यान सुधारलां. एका काळार तुमी Goethe हाका 'गोयेथ' काय कितें म्हणटाले. ताका आतां 'गटे' म्हणटात.

३. तुमचेपरस गोदूबायचें सामान्यज्ञान खूब वेव्हाराक धरून आसा. तुमकां तुमचे फाटल्यान तुमचें नांव उरतलें काय ना हाची काळजी जाल्ली. गोदूबायन जीं उतरां सांगलीं तीं शाणेपणाचीं. ताका एक तस्रीप दिवंक फावो.

— अना म्हांबरो

नर्तकी

चंद्रकांत केणी

दीस अस्तंतेकडेन देंवलो आनी तळ्याचे देगेवयल्या झाडांच्यों सांवळ्यो आनिकय लांब जाल्यो. केदो वेळ मेरेन एक म्हस तळ्यांतल्या खदळ उदकांत आपलें आंग बुडोवन राविल्ली. उबाळाच्या ह्या दिसांनी उदकाची आनी रेब्याची शितळसाण तिका सुखायताली.

मर्दींच एक काळी शिळा आसची तसो तिचे फाटिचो वयलो भाग उदकावयर दिसतालो. थंय दोन कावळे बशिल्ले आनी म्हशिच्या आंगावयल्यो हुलको आपले चोंचीन उखलून खाताले. म्हशीन उठपाचें येवजिलें आनी शेंपडी हालयली तशे दोनय कावळे उडून गेले. सवण्यांचीं भिरीं चिंवचिंवत घोंटेरांत परतूंक लागिल्लीं.

म्हस थंडसाणेन उठून उबी रावली आनी एकाद्रे राणयेसारकी एक एक खूर उखलून तळ्याभायर आयली. सगळें आंग आनी तकली हालोवन तिणें उरिल्लें उदक झडयलें आनी आंगार शिरशिरी अणभवली. बसतल्या मुसांक आमुडपाखातीर पर्थून एक फावट तिणें आपली शेपडी आनी शिंगां वावुडलीं. चोंयवशीन पळोवन ती हांबेली आनी उपरांत संथ चालीन वचूंक गेली.

तळ्याचे धडेर येवन बसल्यार ताका अर्द वर जाल्लें. पुराय वातावरण प्रसन्न आसलें. मनमेकळेपणान वावुरतल्या सवण्यां सावदांची हालचाल पळोवप ताका आवडटा. सैमाचे बदलते रंग, खिणांत नदरेंत भरता तें नवें रूप पळयतना आपणाक तो विसरून वता. पूण आयज नदरेसामकार सैमाचो हांसो आनी नाच दिश्टी पडटा आसतनाय ताचें अशांत मन थीर जायना आसलें. एके तरेची अस्वस्थताय ताच्या मनांत दाटून आयिल्ली.

तिनसांजची ती देवळांत येवपाची आसा. तो तिगेली वाट पळयतालो. कान आनी दोळे तिचेच वाटेकडेन लावन बशिल्लो. वाऱ्याच्या झोतासर्शीं मर्दींच झाडांचीं पानां सळसळटालीं. ती आयली अशें दिसून तो परत परत नदर फाटलेवटेन घुंवडायतालो.

आतांय ताणें नदर घुंवडायली. नागमोडी पांयवाट सोंपता थंय निर्जन डांबरी रस्तो सुरू जाता. झाडांच्या खांचींतल्यान बुडट्या सूर्याचीं निस्तेज किर्णां सांवळेकडेन आपालिपाचो खेळ खेळटालीं. घोंटेरांत परततलीं सवणीं शिळोणी घालतालीं. पूण पुराय रस्तो उकतो.

ताणें एक गुंडो उखल्लो आनी तळ्यांत उडयलो. 'बुडूऽक्' असो आवाज आयलो. आनी ते सरशीं उदकाची फाट चिरून गुंडो तळ्याच्या तळाक गेलो. उपरांत चार बुडबुडे आनी वाटकुळे तरंग. एकांतल्यान दुसरो तरंग विस्तारत विस्तारत तळ्याच्या चारय देगांक आपटले आनी परततना नवे तरंग उदेवंक लागले. तागेल्या मनांतय अशेच तरंग आनी प्रतीतरंग उदेतात.

ती येत काय?

येतली म्हूण तिणें उतर दिलां. दिल्लें उतर ती केन्ना मोडिना, ते खातीर केदेंय व्हडलें दिव्य करूंक अनमनना, असो ताचो आयज मेरेनचो अणभव. पूण आयची गजाल वेगळी. आयज तांणी दोगांनीय एक निमाणें पावल उखलपाचें थारायलां. वेर्णेचे दोंगुल्ले वयल्या म्हाळशेच्या ह्या निर्जन देवळांत सायबिणिचे साक्षीन तीं दोगांय लग्न जातलीं. दोनय घरांतल्या लोकांचो ह्या लग्नाक विरोध आसा. समाजाक तांचें प्रेम मान्य ना. समजावपाचो, मन बदलपाचो यत्न फसला... ती एका फाकिवंत घराब्यांतली रूपसुंदरी. आनी तो?... तो एका किरकोळ घरचो सामान्य तरूण...

'म्हज्या घरचे लोक विरोध करतात ताचें कारण म्हाका कळटा. म्हज्या आईबाबाक गुणांपरस कुळाचो आनी बुद्दीपरस धनाचो आनी मोठेपणाचो आग्रो. हें समजूं येता. पूण तुज्या आईबाबान विरोध कित्याक करचो?' तिणें ताका विचारिल्लें.

तिचें म्हणणें तर्काक धरून आसलें.

ताणें उस्वास सोडलो. म्हळें, 'हांव तांचो एकलोच चलो. म्हाका घेवन तूं पळून वचशीत अशी तांकां भिरांत दिसता. ते भायर नाकापरस मोतीं जड आसचें न्हय अशें तांचें मत.'

ह्याच तळ्याच्या शांत-नितळ हारशांत तांणी आपलीं पडबिंबां कितलेशेच फावटीं नियाळ्ळ्यांत. एक खेपे ती अशीच ताचे कुशीक बशिल्ली. दोगांचींय पडबिंबां नितळ तळ्यांत निवळ बरीं दिसतालीं. अचकीत ताका एक मस्करी येवजली. ताणें ल्हानसो गुंडो उखल्लो आनी तळ्यांत मोखलो. ल्हारांचे तरंग उदेले तशीं पडबिंबां हाल्लीं. कातकुतल्यो करपी नाच नाचूंक लागलीं. नाचतां नाचतां एकामेकांक भरसूंक लागलीं.

'तें पळय... आमचें मिलन...' ताणें पडबिंबांकडेन तिचें लक्ष व्हेलें.

पूण ती हांसली ना. हरशीं मस्करेन विचारिल्लो प्रस्न आयकनाफुडें ती ताचे कुशींत रिगताली. तशी रिगलीय ना. गंभीर तोंड करून नदर तळ्याचेर थिरावन बसली.

'कितें जालें?' ताणें विचारलें.

'आमचे देह छिन्नभिन्न जाले तेन्नाच तांचें मिलन जालें पळे... तुवें पळेलें ना?'

आतां तिची वाट पळेत बशिल्ल्या वेळार ताका त्या प्रसंगाचो उगडास जालो.

परत दोळे मार्गाचे दिकेन ताणें घुंवडायले. मैलभर रस्तो नद[illegible] दिसतालो. आतां सूर्य दर्याचे कुशींत लिपिल्ल्यान संथ पावलां उखलीत काज[illegible] काळोख दाटून येतालो.

ह्या काळखांत हांगा बसून तिची वाट पळोवप समा न्हय. ताणें म्हऱ्यांत दवरिल्ली पोती उखल्ली. पोतयेंत आसात फुलांच्यो दोन माळो आनी कुकमान भरिल्लो रुप्याचो करण. देवते सामकार तिच्या गळ्यांत माळ घालतकच तो तिच्या माथ्याचो भांग ह्या कुकमान भरतलो...

तो देवळांत आयलो. नवें देवूळ बांदपाचें काम थंडावलां. चुडटांचे खोंपींत

देवतेची मूर्त आसा. कुशीक एक निरांजन तेंवता. पांयांचें जोतें ताणें भायले वटेन दवरलें आनी शेणान सारियल्ले शितळ जमनिचेर पांय दवरून तो देवते सामकार आयलो.

देवळांत कोणच नासलो. देवतेकडेन तो पळेत रावलो. मंद पेट्टल्या निरांजनांतले वातिचे पसयेंत देवतेच्या तोंडावयल्यो कळा बदलतात अशें ताका दिसलें. दोनय हात जोडून तो देवतेक पांयां पडलो आनी थंयच बसकण घेतली...

ताका ते खबरेचो उगडास जालो. नुपूर तळें पळोवंक गेल्ल्या वेळार एका गांवभावान ताका ती सांगिल्ली.

... तळ्याचे देगेर एक तरणाटो बसून आसा. इतले मजगतीं थंय एक सोबितकायेची मूर्त कशी देखणी चली येता. तिच्या हातांत रितो कळसो. पांयांत खुळखुळपी नुपूर. पावलासरशीं संगिताचे मंजूळ सूर वातावरणांत फांकतात. खिणभर ती त्या तरणाट्याकडेन पळोवंक उबी रावता. तो उठना. एक अप्रूप पळयिल्ल्याचें अजाप ताच्या दोळ्यांत भरता. नदर थिरावन तो तिका पळेत रावता. तिगेल्या पावलांचो ठेको चुकता. तरी ती नुपूर खुळखुळायत तळ्यांत देंवता. हाताच्या पोशांनी आपलें आंग आनी तोंड धुता. पुशिना. रिकामो कळसो उदकांत बुडयतना उदक बुडबुडटा. भरिल्लो कळसो ती हांडीर उखलता आनी एकाद्रे नर्तकिचे लयेंत नुपूर वाजोवन आंग मोडीत वयर येता.

... अजून तो तरणाटो तिका पळेत आसता. दोळ्यांचीं पातीं हालयनासतना पुंगेच्या नादान गुल्ल जाल्ल्या नागासारको तो तिचेर भाळिल्लो.

... ती भरिल्लो कळसो घेवन ताचेसरीं येता. तरी ताची नदर तशीच तटास उरता. सपन पळेतल्या भ्रमिश्टासारकी. हाताच्या पोशांत उदक घेवन ती ताच्या तोंडार चप्प करून मारता.

... दोळे धांपून तो तकली हालयता आनी सुद्दीर येवन दोळे उकते कर जाल्यार सामकार कोण नासता. खंय गेली ती?... काय तें एक सपन आसता? ती देवताच न्हय मू?... काय तो भास?

... येवजितां येवजितां तो पिसो जाता. रात दीस त्या निर्जन भागांत उकत्या पांयांनी भोंवता. पिशांतरावरी. कळसो हांडीर घेतिल्ले अप्सरेक तो सोदता. ती परत येतली असो ताचो भावार्त ताका सांगता.

खरी काय ही कथा? असल्यो आख्यायिका आनी दंतकथा वचत थंय आयकूंक मेळटात. पूण तो भोळो गावडो फट कित्याक सांगतलो?

'ती कोण अशें तुका दिसता?' ताणें गावड्याक विचारलें.

आनी गावड्यान दुसरी कथा सांगली. चारशें-पांचशें वर्सां आदली कथा. देवळाच्या सभामंडपांत त्या दिसा उत्सव आसलो. देवळाचे नर्तकिचो नाच जावचेलो आसलो. तिची नामना धा दिशांनी पातळिल्ली. तिच्या शिल्पावरी आंगलोटाचें लोक वर्णन करताले. तिगेले सोबितकायेचो बऱ्या घरच्या बायलांक मत्सर जातालो आनी दादले सगलीं समाजीक बंधनां विसरून तिचे नदरेक नदर दिवंक एकामेकांकडेन सर्त लायताले. नाच करपी चली, पूण देवतेची मोठी भक्त. नाच करचे आदीं ती नुपूर तळयेचेर वचून न्हाताली. कपलार आनी भांगेंत कुकूम भरताली आनी मागीर घरा वचून, न्हेसून नाच करूंक सभामंडपांत येताली. वर्सांतल्यान एक दीस ती जीव ओतून नाचताली. नाचतां नाचतां सुद्द वचून भूंय कोसळ मेरेन त्या दिसा ती नाचताली. त्या नाचांत कळेकळेन तिची कळा, तिचें लावण्य कळयेचें फूल फुलचें तशें फुलत रावतालें.

आनी तो दीस आयलो. उत्सवाचो दीस. तीनसांजचो वेळ. अस्तंतेकडेन सूर्य देंवलो आनी उदेंतेकडेन पुनवेचो चंद्रीम वयर सरलो तशी ती न्हावंक नुपूर तळयेकडेन आयली. थंय एक तरणाटो बशिल्लो. तिणें एक नदर ताचेर भोंवडायली. नागणिचे नदरेक नदर मेळनाफुडें बेबो जसो निश्चल जाता तसो तो जालो. पूण तिणें ताची पर्वा केली ना. आपल्या पांयांतले नुपूर वाजयत ती तळयेंत देंवली.

धडेर बसून तो तिका पळेत आसलो. पूण ती खांकडेली ना वा लजेली ना. न्हावन वयर सरतना आंगावयलें ओलें न्हेसण तिगेल्या कोरीव शिल्पाची सोबा वाडयतालें. तो सपन पळोवचे तसो पळेत रावलो. आपली बुद्द तो वगडावन बशिल्लो. न्हावन जातकच तिणें येतना हाडिल्लो तो कळसो तळयेंतल्या उदकान भरून घेतलो. उदक न्हय, तीर्थ तें. कळसो घेवन ती वयर आयली. ताचेमुखार उबी रावली. ताची नदर तिचेर थिरावलेली. पूण तो ह्या संवसारांत नासलो. हाताच्या पोशांत इल्लें उदक घेवन तिणें पच्च करून ताच्या तोंडार मारलें. ते सरशीं तो भानार आयलो. ती हांसली. एक अप्रूप हांसो. पुराय वाठार जोगलावरी चकचकलो. तिणें आपलो मेकळो हात मुखार केलो. ताणें तो आपल्या हातांत घेतलो.

'चल यो.' तिणें म्हळें. 'आयचो म्हूर्त वगडावं नये. आज नाच सोंपतकच देवतेच्या चौकाचेर सगळ्यां सामकार हांव तुजी जातां. यो.'

लोहचुंब्रकान सूय ओडची तसो तो तिचे फाटल्यान चलूंक लागलो.

देवळांत लोकांची गर्दी. सूर्य अस्ताक गेल्लो आनी देवळामुखावयली दीपमाळ पेटिल्ली. नदरेचे इशारतीन तिणें ताका सभामंडपांत बसूंक सांगलें आनी ती नाचाचें न्हेसण न्हेसूंक आपल्या घरा गेली.

नुपुरांचो मंजूळ आवाज वाठारांत झणझणलो आनी सभामंडपांत एक आगळी शांतताय पातळ्ळी.

... तितले मजगतीं बोबो आनी हुयेली... वाट फुटत थंय लोक धांवंक लागले. कितें जालें तें कोणाकच कळ्ळें ना. एकच आवाज आयकूंक येतालो, 'चलात... पळात... ते आयले... फिरंगी आयले...'

लोकांच्या हुयेलीं मदीं लेगीत घोड्यांच्या खुरांचो आवाज आयकूंक येतालो. चारूय दिकांनी गुलाल उबोवचो तसो धुल्ल दाटूंक लागलो. पळटल्या लोकांमदीं दादले, बायलो आनी भुरगीं.

कोण आपटतालो, कोण धोपटतालो. सगळेकडेन किळच्यो, हुयेली.

आनी दुसऱ्याच खिणाक ताच्या दोळ्यांमुखार काळोख दाटून आयलो. काळखाचे खोल घोळींत कोणेंतरी ताका धुकल्लो.

तो भानार आयलो तेन्ना थंय कोण नासलो! जमनीभरवण जाल्लें देवूळ आनी धाय दिकांनी शिंपडिल्लीं मडीं. सुणीं आनी गीद लेगीत तांचे लागसार वचना आसले.

त्या दिसा सावन तो सद्दां नुपूर तळयेकेन येता आनी ती ताका दर्शन दिता.'

देवळांत बशिल्लेकडेन गावड्यान सांगिल्ली काणी ताका येवजली. आत्तां आपल्या दोळ्यांसामकार ती घडल्या अशें ताका दिसलें. ताच्या आंगार ल्हंवेन ल्हंव कांटो फुल्लो. ताका कांपरें भल्लें. ताणें देवतेकडेन पळेलें. निरंजन संथ पेट्टालें.

अजून ती येवंक नासली.

हांव तो भ्रमिश्ट तरणाटो न्हय मू? आनी ती...? नुपूर घाल्ली नर्तकी?

विचार मनांत आयलो आनी ताचें पुराय आंग हुमेन चिप्प भिजलें. आपणाक घुंवळ येता अशें ताका दिसलें. तशेंच आसतलें... जल्माची ताटातूट आपल्या नशिबांत बरयिल्ली आसतली. पुर्विल्ल्या इतिहासाचो नव्यान अणभव घेवपाखातीर देवान आपणाक वेंचून काडिल्लो आसतलो...

ताणें दोळे धांपून घेतले. दोनय पोशांमदीं आपलें तोंड लिपयलें आनी घरा परतुपाचें येवजून तो उठलो... इतले म्हणसर घांट वाजली.

अजापून ताणें दाराकडेन पळेलें. थंय ती उबी आसली.... नुपूर नासले, कळसो नासलो...!

* * *

कुळागर

ज्योती शां. नायक

गोंयचे सैमीक सोबितकायेंत न्हंयो, दर्या, दोंगर, शेतां हांचे वांगडा कुळागरांचोय हात आसा.

पयलीं तेंपार भाटकार आपले जमनीर नदर दवरपाक आनी पिकावळ काडपाखातीर कांय लोकांक हक्क दिताले. तांकां **कूळ** वा **मुंडकार** म्हणटाले. कुळा वेल्यानूच **कुळागर** हें उतर आयलां जावंये. हे पिकावळिचो थरावीक वांटो भाटकाराक दिवचो पडटालो. ताका **खंड** म्हणटात. कुळागरांत भाटकार **बारपाक** येता. बारपाक म्हळ्यार दर एके माडयेक कितले **कात्रे** आसात ते मेजप आनी ते मेजले उपरांत अमकोच खंड घालपाक जाय म्हण थारावन दिवप. हो खंड मणांनी थारायतात. एका मणाक सोळा कील सुपारी येता. कुळागरां भाटकारांचीं आसतात तशीं स्वताचींय आसतात.

गोंयांत मुखेलपणान फोंड्यां, प्रियोळ, बेतकी, कुकळ्यां, वाळपय सारकेल्या वाटारांनी कुळागरां दिश्टी पडटात. कांयकडेन कुळागरांनी फकत माडयांचेंच उत्पन्न जाता. हेर कडेन माडयां वांगडा हेर झाडांचीय लागवड केल्ली पळोवंक मेळटा. केळमे, माड, निरपणस, पणस, आंबे, तोरंगां, जाम, आमाडे, खावंचीं पानां, मिरयां, तारवटी मिरसांग, सुरींग, मावरींग, आळवां, चिरकुलां, अनसां, पोपाय, भिण्णी इतलेंच न्हय तर फुलझाडांय कुळागरांत लायिल्लीं आसतात. पयलीं जायफळ, वेलची, लवंगीण सारकेलीं झाडां कुळागरांत पळोवपाक मेळनासलीं. पूण आतां तांचीं कलमां बाजारांनी वा पंचायती मार्फत लोकांक मेळटात आनी लोक हेय तरेचीं झाडां कुळागरांनी रोवपाक लागल्यात.

कुळागरांतली मुखेल पिकावळ

माडी: माडी कुळागराची राणीच म्हळ्यार जाता. बेडे जावंक लागूंक नाशिल्ले ल्हान माडयेक **कावथी** म्हणटात. कावथी रोवपाक जें चवकोनी आकाराचें फोंडकूल काडटात ताका **नेम** म्हणटात. माडी फुलपाक येता तेन्ना तिका एक **बोंड** जाता. भातयेसकट आशिल्ल्या फुलांचो गोंड म्हळ्यारूच बोंड. माडयेच्या फुलाच्या गोंडा भोंवतणी आशिल्लें धव्या रंगाचें धांपण म्हळ्यार **भाती**. हे माडयेक जीं **चुडटां** जातात तांकां **पोंवली** आसता. भितल्ल्यान धवी आनी भायल्यान पांचवी-तांबशी कशी. कांय पोंवल्यो खोल आनी कांय उथळ आसतात. पोंवल्यो गोरवांक खावपाक घालतात. पयलिंचो लोक पोंवल्यांनी जेवतालो लेगीत. तशेंच, शेतांनी कामाक वतना पोंवल्यांनी जेवण बांदून व्हरतालो. ह्यो पोंवल्यो जित्यो आसतना वा सुकलेल्यो आसल्यार मातश्यो फुगत घालून त्यो सारक्यो जोकान कापून आनी दामणान शिंवून **हांतऱ्यो** तयार करतात. (**दामण** म्हळ्यार मोटी सूय.) हांतऱ्यो बसपाखातीर वा कित्याचेरूय धांपूंक वापरतात.

चुडटां: माडयेचीं चुडटां खोंपी, घर वा गोरवांचो गोठो शिंवपाक वापरतात. तशेंच, पावसांत घरांत उदक वा वावझड येवची न्हय म्हण **झड** वा **आडोस** बांदपाक उपकारायतात. चुडटां एक एक करून कोंड्याच्या कामिंनी बांदून काडून ही झड तयार करतात.

बेडे वा सुपारी: माडयेचे बेडे पयलीं पांचवे आसतात. ते झडपाक लागतात तेन्ना **झडाव** लागलो अशें म्हणटात. ह्या बेड्यांक **तोल्लीं** अशेंय म्हणटात. हीं झडलेलीं तोल्लीं एकठांय करून सुकत घालतात. आनी तीं सोलून जी सुपारी मेळटा तिका **खोको** म्हणटात. खोक्या भितर **धवो खोको** आनी **तांबडो खोको** आसता. बेडे ज्या घोंसाक आसतात ताका **कात्रो** म्हणटात. आनी ह्या कात्र्याचे सगळे बेडे काडटात आनी जो बेडे नाशिल्लो भाग आसता ताका **शिपटें** म्हणटात. बेडे पिकतकच तांबडेच जातात तेन्ना ते काडटात आनी माळ्यार पातळावन सुकयतात. **माळो** म्हळ्यार माडयेच्यों वा भिल्लाच्यो कामी घालून जमनी पसून उंचायेर सुकत घालपा खातीर केल्ली सुवात. बेडे खळार घालूनय सुकयतात. **खळ** म्हळ्यार जमीन खणून पेटून सुळसुळीत केल्ली सुवात.

बेडे पिकपाक लागले म्हणटकूच ते पाडचे पयलीं कुळागरांत **देवकारें** म्हण करतात. माडयेक गंध, फूल घालून, आरत दाखोवन, मुळांत विडो दवरून निवेद्य दाखोवन तिची पुजा करतात आनी उपरांत ते माडयेचो कात्रो काडटात. हाकाच **देवकारें करप** म्हणटात. ह्या दिसाच्यान कुळागरांतले बेडे पाडपाक सुरवात जाता. कुळागराची राखण जावची म्हण मालूण म्हयन्यांत जल्म्याक हाडून **चरूंव** शिजयतात. ताका भोगावळ अशेंय म्हणटात. चरूंव शिजोवप म्हळ्यार कुळागरांत उकडे तांदूळ शिजोवप. तशेंच निमाणो **पाडो** करतात तेन्ना **गोडशें** करपाचीय चाल आसा. हे जाले कांय परंपरेन चलत आयिल्ल्यो चाली.

पिकलेले वा जिते बेडे उदकांत घालून कुसयतात तांकां **खळांतले बेडे** म्हणटात. हे बेडे पान खावपी लोकांखातीर आसतात. सुकलेल्या बेड्यांक **फोपळां** म्हणटात. हीं फोपळां सोलून जीं कल्लां काडटात तांकां **सोल्ली** म्हणटात. ह्यो सोल्ली गोरवांच्या गोठ्यांत धुंवर घालपाक वा उदक तापोवपाक उपकारायतात. तशेंच कुळागरांत चिरकुलां रोवपाक फोंडकूल काडटात त्या फोंडकुलांत ह्यो सोल्ली घालतात आनी तांचेर चिरकूल रोयतात.

ज्या फोपळांची सोल्ली सारकी येना वा जाका सोलतना आदोळी लागता ताका **कातोड** म्हणटात. हें कातोड बरे सुपारे परस कमी दरेन विकतात.

माडयेच्या काणाचे कुडके करतात तांकां **फोपाडे** म्हणटात. चार वा पांच फोपाडे एकठांय लागीं लागीं घालतात तांकां **आडयो** म्हणटात. आडयो म्हळ्यार मदीं व्हाळ आसल्यार वा बांद आसत जाल्यार आलतडच्यान पलतडीं वचपाक केल्ली वेवस्था. तशेंच, फोपाडो माटवाक आडवो घालतात ताका **करावो** म्हणटात. फोपाडो कापून तासून कामी तयार करतात. कामी माळो करपाक वापरतात. सुकलेले माडयेचो जळवाखातिरूय वापर जाता. तशेंच, फोपाड्याचे मदीं उबे दोन कुडके करतात आनी मदलीं किसरां काडून तयार करतात तो पोनेळ. हे पोनेळ पावसान नळ्याचे पावळेक

उदक वचपाक वापरतात. तेभायर, काजू तेंपार **कळमेर** निरो वा मुट्ट्यांचो रोस वचपाकय वापरतात.

कुळागरांत आनीक एक माडयेची जात आसता तिका **फटासमाडी** म्हणटात. ही माडी सुपाऱ्यांचे माडयेपरस आंगान मोठी जाता. आनी हे माडयेचे बेडे खावपाखातीर वापरिनात. ते फकत चवथीक **माटोळे**क बांदपाक वापरतात. हे बेडे आकारानय खावपाच्या बेड्यांपरस मोठे आनी लांबट अशे आसतात.

माड : माड नाल्ल दिता. भारतीय संस्कृतायेंत नाल्लाक खूब म्हत्व आसा. प्रत्येक शुभकार्याची सुरवात नाल्लाची पुजा करून जाता. लग्न, मूज, घरप्रवेश, उद्घाटन समारंभ तशेंच कसलेंय देवकार्य करतना नाल्लाची पुजा जाताच. देवाक सांगणें करतना जावं गाराणें घालतनाय नाल्ल फोडपाची पद्धत आसा. मनशाचो भोवमान करतनाय तो नाल्ल दिवन करतात. नाल्लान सवायशीण बायलेची होंट भरपाचीय चाल हिंदूंभितर आसा.

भुरग्या माडाक **कावथो** वा **कवाथो** म्हणटात.

चुडटां : माडाच्या पानांक चुडटां म्हणटात. चुडटाच्या एका पानाक **चुडटी** म्हणटात. माडाचे तेंगशेर नव्यानच चडत येता ताका **शिवडी** म्हणटात. माडाच्या चुडटांपासून **मल्लां विणटात**. **मल्लां विणप** म्हळ्यार चुडटांच्यो चुडट्यो विणप. आनी चुडटांच्यो चुडट्यो मातश्यो मातश्यो निखळावन एका अर्दांतल्यो चुडट्यो दुसऱ्या अर्दान करतात ताका **मलयो** म्हणटात. हीं मल्लां आनी मलयो पावसांत उपकाराक पडटात. मल्लां घरां, खोंपी शिंवपाक वापरतात. तेच प्रमाण **झड** बांदपाकय मल्लां आनी मलयो वापरतात. माडाचीं चुडटां खोंपी, गोरवांचो गोठो धांपून घेवपाक वापरतात. ताका खोंप वा गोठो **शिंवप** अशें म्हणटात. प्रत्येक चुडटेक मदीं व्हीर आसता. ह्या व्हिरापसून **सारण** तयार करतात. चुडटाच्या फाटल्यान जो भाग आसता ताका **पिराडो** वा **पिडो** अशें म्हणटात. तो जळोवपाखातीर वापरतात. माडाच्या कवाळ्यांत पोंय दिसली की **माड फुटलो** अशें म्हणटात. जंय चुडटां, नाल्लाची पेण आसता ताका **माडाचो कवाळो** म्हणटात. पोंयेंत भितर फुलांचो **तुरो** आसता. तुऱ्यांत दादलो आनी बायल अशीं दोन तरांचीं फुलां आसतात. बायल फुलांपसून नाल्ल तयार जाता. नाल्ल जावचे पयलीं **बोंडे** जातात. ज्या शिपट्याक नाल्ल जातात ताका **नाल्लांची पेण** म्हणटात. हे पेणीचे सगळे नाल्ल काडून जें उरता ताका **शिपटें** वा **शेवक** म्हणटात. नाल्लाचे पेणीकडेन पातळ जाळये भशेन आसता तांकां **पिसुंदर** म्हणटात. पिराडे, सुकिल्ल्यो पोंयो, शेवकां तशेंच पिसुंद्रयो जळवाखातीर वापरतात.

नाल्ल : कातली नासलेलो नाल्ल जमनीर पडटा ताका **बोणो** म्हणटात. ज्या नाल्लांत उदक नासता ताका **आटूक, वांज** वा **गुडगुडें** म्हणटात. आनी जांतूंत खूब उदक आसता, म्हळ्यार, जो नाल्ल हालना, जाची कातली पातळ तन्नी आसता ताका **आडसर, शियाळें** म्हणटात. नाल्ल सोलतना जो नल्लाचो भायलो भाग काडटात ताका **सोण्ण** म्हणटात आनी सोण्णाभितर जीं किसरां कशीं आसतात तांकां **काथो** म्हणटात. नाल्ल सोलतना नाल्लाच्या दोळ्यांवयर जो काथो दवरतात ताका **नाल्लाचो शेणो** म्हणटात. कोयत्यान आडवो नाल्ल फोडून जीं दोन अर्दां करतात तांकां **वळीं** म्हणटात. हीं वळीं आदोळेच्या कातऱ्यान कातून जी कातली काडटात तिका **सोय** म्हणटात. आदल्या काळार कट्टेपसून दवलो तयार करताले. कट्टेक दोन बुराक करून तांतूंत कोण्याची बडी घालताले. आनी तो **दवलो** घरांत जेवण वाडपाक वापरताले. नाल्लाच्या देंटाकडेन फूल कशें आसता ताका **चांफें** म्हणटात. नाल्लाचे कातलेचे लांबशे कुडके करतात तांकां **शिरन्यो** म्हणटात. नाल्लाचे सुकयल्ले कातलेक **खोबरें** म्हणटात. ह्या खोबऱ्या पसून तेल करतात ताका **खोबरेल** म्हणटात. तेल काडून जो चोथो उरता ताका खोबऱ्याची **पेण** अशें म्हणटात. माडाच्या खोडापसून **वांशे** तयार करतात. घर मदेरार वरपाक वांश्यांचो उपेग जाता. अशे तरेन माडाच्या दर एका भागाचो मनीसजातीक उपेग जाता.

भिल्ल माड नांवाचें एक झाड आसा. तें माडाच्या झाडासारकेंच लांब पूण आंगान चड मोठें आसता. आनी ताचीं चुडटांय माडाच्या चुडटांपरस वेगळीं आसतात. भिल्लमाड फकत कुळागरांतच तसो दोंगरार लेगीत जाता. ताच्या काणापसून **कामी** करतात. तशेंच, कुळागरांत मदीं व्हाळ आसत जाल्यार उदक आलतडच्यान पलतडीं व्हरपाक भिल्लमाडाच्या काणांचो **पनेळ** करतात. तशेंच हें काण पोखरून, तासून **दोण** तयार करतात. दोणांत तोरां चेपणाक घालतात. तांकां आमी **खळांतलीं/दोणांतलीं तोरां** वा **आमल्यो** म्हणटात.

केळ : केळीक **केळमोय** म्हणटात. केळम्याच्या मुळांत जे ल्हान रोंपे येतात तांकां **मको** म्हणटात. केळिंच्यो जायत्यो जातीय आसात. देखीक, **रसपाळीं, सालदार्टी, मयंडोळीं, सावरबोंडीं** आदी. मयंडोळीं आकारान मोठीं आनी लांब आसतात. तांचो मुखेलपणान हालवो करपाक वापर जाता. सावरबोंडीं केळीं भाजी करपाखातीर वा फोडींक वापरतात. रसपाळीं, सालदाटीं केळीं मुखेलपणान पिकोवन खावपाखातीर वापरतात. **पुवन** जातिचीं केळीं तांबडीं आसतात. जे केळिचीं पानां हळडुवीं जातात, जिची वाड जायना आनी जिका घड येना तिका **सुयेर** वा **सुयारो** पडला अशें म्हणटात. केळिच्या घडाक जें फूल येता तिका **बोंडी** म्हणटात. बोंडी भाजये खातीर वापरतात. केळिच्या पानांक **खोले** म्हणटात. आनी जाका हे खोले आसतात ताका **चरवत** म्हणटात. ह्या चरवताचो फुडलो तोंकावलो खोलो कापतात ताका **शिरती** म्हणटात. हे शिरतेचेर हिंदू धर्मांत देवाक निवेद्य दाखोवपाची प्रथा आसा. तशेंच, कसलेय परबेवेळार केळिच्या खोल्यांचेर जेवतात. खोल्याचो अर्दो कुडको पिंजून काडटात ताका **चोळको** म्हणटात. केळिच्या काणाचे कुडके करून **बांदलीं** करतात. **बांदलीं** कुळागरांत पाटांचेर उदक परतुपाक वापरतात. केळिच्या काणाच्यो साली काडटात तांकां **गबे** म्हणटात. ह्या गब्यांचे दोर काडटात तांकां **वावळ्यो** म्हणटात. हे दोर वा वावळ्यो फुलां गुंथपाखातीर वा कसलीय वस्त बांदपाखातीर वापरतात.

पणस

पणसाच्यो दोन जाती आसतात. **रसाळ** आनी **कापो.** पणसा भितर **घरे** आसतात. आनी घऱ्यांत **भिकणां** आसतात. हीं भिकणां भाजून, उकडून वा भाजयेंत, रोसांत घालून खातात. घरे खावन भायली साल उरता तिका **चार** म्हणटात. चार गोरवांक खावपाक घालतात तशी शेणाचे गायरींतय घालतात. पिकलेल्या रसाळ पणसाच्या घऱ्यांचें म्होंव काडून **साठ** करतात. हरवे घरे उबे चिरून खळांत चेपणाक घालतात तांकां **सालां** म्हणटात. हरवे घरे उबे चिरून वताक सुकत घालतात तांकां **सुकयल्ले घरे** म्हणटात. पणसाच्या खोलयांच्यो **पत्रावळी** शिंवतात. ह्यो पत्रावळी एकठांय करून बांदतात तांकां **पेळे** म्हणटात.

भिरंड

ह्या झाडाक **भिण्णां** जातात. भिण्णां पिकतकूच तीं पाडून फोडून भितरल्यो बियो काडून कुशीक दवरतात आनी भायल्यो **साली-सोलां** वताक सुकयतात. बियांचें **अगळ,** म्हळ्यार तांचो तांबडो रोस, काडून बियो सुकत घालतात. ह्या अगळांत सुकलेलीं सोलां घालून दोन तीन फावटी अगळयतात. **अगळप** म्हळ्यार सुकलेलीं सोलां अगळांत घालून काडप आनी परतीं सुकोवप. हीं सोलां हुमणाक वा कडयेक घालतात. कडी दोन तरांचीं आसतात.

फुटी (नाल्लाचो रोस नाशिल्ली) वा **रोसाची.** सोलां ज्या मापान मापून दितात ताका **पायली** म्हणटात. भेण्णाच्यो बियो सुकोवन त्यो धोडावन भायलीं कल्लां काडून त्यो बियो उकडटात आनी रगड्यार घालून बारीक वांट्टात. तें वांटप मागीर उदक घालून पातळ करतात आनी तोपांत घालून शिजयतात. शिजयले उपरांत तोपांत वयर जें तेल येता ताका **भिण्डेल तेल** म्हणटात. हें तेल काडपाचें काम थंडेच्या वा शिंयाच्या दिसांनी करतात.

खावचीं पानां

खावचीं पानां जे वेलीक जातात तिका **शेरो** म्हणटात. शेरे माडयांचेर चडयतात. पानांभितर दोन जाती आसतात. **काळीं पानां** आनी **धर्वी पानां.** काळीं पानां रंगान काळीं नासतात तर धव्या पानांपरस तीं मातशीं चड गाड पांचव्या रंगाचीं आसतात. धव्या पानांक **शिरतीं पानां** अशेंय म्हणटात. हीं दोनूय तरेचीं पानां खावपाखातीर वापरतात. पूण देवाच्या कसल्याय कार्याक **विडो** दवरपाखातीर मात धर्वीच पानां वापरतात.* हीं पानां **पानपट्टे**कूय वापरतात.

मिरवेल

मिरवेलिची वेल शेऱ्यासारकी आसता. पूण तिचीं पानां खावपाक वापरिनात. मिरवेलीक मिरयां जातात. मिरवेलिच्यो वेली माडयेर, पणसार, आंब्यार कसल्याय झाडार चडयल्यार जातात. वेल व्हडली जातकूच ती कातरून दुसरेकडेन रोयतात तांकां **कडे** म्हणटात.

कुळागरांत जर जागो चड आसत वा व्हड कुळागर आसत जाल्यार आपल्याक जाय तसलीं आनी जाय तितलीं पिकावळिचीं झाडां रोवं येतात. कुळागरांत आंबे, आंबुल्ल्यो, आमाडे, वोटंबी, निरपणस, तोरिंगी, बिमली, जाम, करमली, पोपायो, पेरी, अनशी, करबील बी तरेकवार झाडां मेळटात. कुळागरांत **कासाळी**चें झाड जाता. कांय लोक ताका **कासावली**य म्हणटात. हे कासोळेचे खोले मुंडल्यांच्या आळवांक जातात तशे आसतात. कासोळेचे खोले चड करून फकत फुलां गुठलावपाकच वापरतात. तिच्यो मुंडल्यो खायनात. कुळागरांत **सुरिंगा**चीय झाडां जातात तांकां मुळांत वाटकुळोच **सुरींग** जाता. तो भाजी करून, खतखत्याक घालून वा तळून खातात. कुळागरांत जेन्ना डिसेंबरांत वा जानेरांत **उदक लायतात** तेन्ना ह्या सुरंगांच्या झाडाक मातयेंतल्यान फुलां वयर सरतात. तांकां **सुरंगांची फुलां** म्हणटात. तीं भाजी करून वा रोसाक घालून खातात. कुळागराक **उदक लावप** म्हळ्यार पावस सोंपून डिसेंबर वा जानेर म्हयन्यांत कुळागराक पयलेच फावट शिंपप. कुळागरांत आळवा तेरीं, चिरकुलां बी जातात. तशीं फुलझाडांय आसतात.

कुळागरांतलीं कामां

खरें म्हळ्यार कुळागरांत कसलेंय उत्पन्न तयार करून पिकावळ मेळयतली जाल्यार वर्साचे बाराय म्हयने काम करचें पडटा.

पावसांत कुळागरांत **नण्णी** जाता. नाका जाल्लें बारीक तण वा रोपे म्हळ्यारूच नण्णी. कांय जाण तिका **बाणोवणी** अशेंय म्हणटात. खण्णी घालचे पयलीं ही नण्णी काडटात आनी कुळागर निवळ करतात. ताका **बेणप** म्हणटात. कुळागरांत ऑगस्ट म्हयन्यांत सावळ घालतात. ही सावळ घालचे पयलीं माडयांक, केळींक, माडांक आळीं काडटात. **आळीं काडप** म्हळ्यार माडयांक, केळींक, माडांक कुदळीन सरभोंवतीं खणप आनी सावळ घालपाक जागो करप. **सावळ** म्हळ्यार वेगवेगळ्या झाडांचो पालो. ज्या झाडांची सावळ घालतात तांचीं नांवां अशीं: साऱ्याचीं झाडां, कुमयो, किनळ, हुसकी, कुडो, मारट, घोडूक आदी. पावसांत कुळागरांत बेडे पुंजावपाक भोंवतात तेन्ना कांय जाणांच्या पांयांक गांयडोळ-पुळयो जातात. म्हळ्यार, मातयेन पांय बुड्डुपाक लागतात, खाज येता. आनी पांयाच्या तळव्याच्यो साली वतात. माडयांक घातिल्ली सावळ कुसपाक वयल्यान शेण घालतात. सावळ कुसपाक पावसाचीय गरज पडटा. पावस ना जाल्यार आनी वत पडत जाल्यार सावळ सुकता. सप्टेंबर, ऑक्टोबर म्हयन्यांत कुळागरांत खण्णी घालतात. **खण्णी घालप** म्हळ्यार सगळें कुळागर कुदळीन खणप. ही खण्णी घालतना सावळ पुरयतात. म्हळ्यार, तिचे वयल्यान माती घालतात. डिसेंबर म्हयन्यांत कुळागरांत उदक लावपाचें जाता. अशा ह्या कुळागरांनी तळयो, झरे बी आसतात. आनी हेंच उदक लोक कुळागरांत शिंपूंक वापरतात तशेंच उदक आडावन दवरतात. तळयो बांदून घेतात. ह्या तळयांक बुराक आसता ताका **तळयेचो टूम** म्हणटात. कुळागरांत उदक वचपाखातीर जागो केल्लो आसता ताका **पाट** म्हणटात. पाटांत उदक वचपाक आनी उदक आडावन धरपाक वाटकुळो कसो जागो केल्लो आसता तांकां **फोंडयो** म्हणटात. शिंपतना दोगां मनशां लागतात. जेन्ना उदक परतुपाचें जाता तेन्ना 'वयल्या दांडलार परती, सकयल्ल्या/मदल्या दांडलार परती' म्हण शिंपतना सांगतात. **दांडूल** म्हळ्यार उदक वचपाक एक लांब पाट आसता आनी ताचे दोनूय वटेंतल्यान तीन, चार वा पांच पाट आसतात. पाटाची निमाणी फोणी आसता तिका **शेवाची फोणी** म्हणटात. तशेंच, कुळागरांत वयर सकयल ऊंच अशे पाट आसतात. आनी ज्या जाग्यारसून उदक वयल्यान सकयल पडटा ताका आमी **वजरो** म्हणटात. कुळागरांत माडयांची चुडटां पडटात तीं एकठांय करून उंचायेरशीं दाळून दाळून दवरतात. तिका **चुडटांची वयणी** म्हणटात.

कुळागरांत काम करपाक लागपी आयुधां

वल्लें, कोयतो, पाटलो, कुदळ, पिकास, खोरें (पांवडो), कायल, पारय (लवंग), कोयती, कोयतूल, कुराड, वजें, किल्लकातनें, तेंकडी, शेल, तासणी, आदोळी, घण, शेणें आदी. हीं आयुधां दसऱ्या दिसा पूजेक लायतात तेन्ना तांकां **खर्गां** पूजेक लायलीं वा **शिलंगणां** म्हणटात.

आदोळी: सुपारी वा फोपळां सोलपाक आदोळेचो वापर करतात. तशेंच, कातरपाक, शिनपाक तिचो वापर करतात.

कल्लें: कल्लें हें काजुच्या मुळा पसून वा खोडा पसून करतात. खोडाक **काजुची मणी** म्हणटात. ती मातशी तासतात आनी तिका कल्ल्याचो आकार दितात. तिका **कल्ल्याची बाग** म्हणटात. आनी कल्ल्याची बाग उदकांत फुगत घालतात. उपरांत कांय दिसांनी ती उदकांतली काडून **तासणेन** तासून पोखरून **कल्लें** तयार करतात. **तासणी** म्हळ्यार लाकूड तासपाचें आयुध. तें तासता आसतना खोलसाणी आनी कुट्टिचो वापर करचो पडटा. **खोलसाणी** आनी **कुट्टी** हीं लोखणाचीं आयुधां जीं चड करून मेस्तांकडेन पळोवपाक मेळटात. एका लाकडाच्या मोठ्या कुडक्यापसून कल्ल्याक आकार दिवप ही एकेतरेची कला. हें कल्लें कुळागरांत उदक शिंपूंक वापरतात. धोंपराच्या आदारान कल्ल्यांतल्यान पाटाचें उदक कुळागरांत शिंपतात.

किल्लकातनें: हें कोयतुलासारकें आसता. कोण्याची बडी घालपाक बुराक आसता आनी वयले वटेन माथ्यार एक तोंक कशें आसता. कात्रे पाडपाक वा कसलेंय फळ वयल्यान सकयल उडोवपाचें आसत जाल्यार ह्या **किल्लकातन्या**चो वापर करतात.

खाडूं: दोनूय पांयांक घालून माडयेर आनी माडार चडपाखातीर वापरतात ताका **खाडूं** म्हणटात. खाडू सुमापसून वा केळिच्या गब्याच्या दोरापसून वा पोंवलेच्या दोरापसून करतात. जाय जाल्यारक कपड्याचो कुडको सभोंवतीं गुठलायतात.

कुदळ: कुळागरांत खणपाखातीर लोखणाचे पट्टेची केल्ली कुदळ.

पेकास : लोखणापसून केल्लो, दोनूय वटेंतल्यान खणपाक मेळटा. एके वटेंतल्यान तोंक आसता आनी दुसरे वटेंतल्यान मातशें रूंद आसता तो पेकास.

खोरें : माती उपसुपाक वापरतात तें खोरें. ताका **पांवडो** अशेंय म्हणटात.

पारय : फातर फोडपाक आनी जमनींत म्हेड पुरपाक, बारीक बुराक काडपाक वापरतात ताका **पारय** आनी **लवंग** अशेंय म्हणटात. ती लोखणाची आसता, तशीच लांब आनी एकेवटेन तोंकाळ आसता.

घण : फातर फोडटना वापरतात.

कुराड : मोठीं लाकडां कापूंक आनी फोडपाक, कापट्यो करपाक वापरतात ती कुराड.

तासणी : माडाच्यो, माडयेच्यो कापून कामी करून त्यो तासून मदलीं किसरां काडपाक वापरतात ती **तासणी.**

कोयतो : कोयतो हो आकारान मोठो आसता. तो लोखणापसून तयार करतात. कोयत्या फाटल्यान साधारण बारीक आसता ती **कोयती** आनी सगळ्यांत ल्हान आकाराचें तें **कोयतूल.**

कायल : माती भरपाक वापरतात आनी वाटकुळिशी आसता ती **कायल** फकत माती भरपाकच न्हय तर बेडे भरपाक, फातर भरून उडोवपाकय तिचो वापर करतात.

वजें : वजें कोंड्यापसून तयार करतात. तें पाटल्यापरस मोठें आसता. आनी **पाटलो** वज्यापरस ल्हान आसता. ताका कांय लोक **पाटली** अशेंय म्हणटात आनी वज्यापरस व्हडलें आसता ताका **पाटें** म्हणटात. कितेंय करून भरून व्हरपाक आनी हाडपाक पाटलो, वजें, पाटें हांचो उपयोग करतात. पाटल्याक कांय जाणां **खोटलो** म्हणटात.

तेकडी : कोण्याची बडी आसता आनी तिका वयले वेटेन कितेंय सकयल ओडून उडोवपाक नांगी कशी आसता. भिण्णां पाडपाक, मुट्टे उडोवपाक वापरतात ती **तेंकडी.**

निसण : दोन लांब कोंडे घेतात आनी मदीं पांय दवरून चडपाक कोंड्याच्याच बडयांचे कुडके लायतात. तांकां **निसणिचे पांवडे** म्हणटात. **निसण** शेऱ्याचीं पानां काडपाक वा कसल्याय झाडाचेर चडपाक वापरतात.

शेल : लांब जाडशी दोरी आसता तिका **शेल** म्हणटात. पणसुलां काडपाखातीर तशेंच माडयो, माड आनी मोठीं झाडां कापून उडोवपाक तिचो वापर करतात.

कोंबलें : जाळ्यासारकें आसता आनी तें एका लांब कोंड्याचे बडयेक बांदतात तें **कोबलें.** हें कोबलें चडकरून आंबे काडपाक वापरतात.

ही सगळी उतरावळ कुळागरी लोकांचे वळखिची आनी संवकळिची आसता. कुळागरांतल्या थंड वातावरणांत पाटांतल्यान खळखळत व्हांवपी उदकाचो आवाज आयकतना एक वेगळोच आनंद घेवपाक मेळटा. जेन्ना कुळागरांत सकाळ फुलता तेन्ना सवण्यांचो चिंवचिंवाट आमकां जाग हाडटा. अशा ह्या कुळागरांत शिळोणी घालप, आलतडच्यान पलतडीं कुकारे घालून एकामेकांक उलो मारतना एके तरेचो वेगळोच आनंद घेवपाक मेळटा.

* * *

एक खेळ काळखाचो

(पयलो वांटो)

अभयकुमार

(एका मध्यमवर्गीय कुटुंबाच्या घराची एक कूड. निला एकटेंच बसलां. तोंड दुखेस्त. हातांत एक नेमाळें. पूण तांतूंत लक्ष ना, पानां बेठींच चाळटा म्हणपाचें कळटा. वण्टिंचो रंग उडला. जळीं मळीं घयरांव दिसता. इतलेंय आसून एकावेळार हें घर एका गिरेस्ताचें आसलें म्हणपाचें कळटा.

पड्डो वयर सरता तेन्ना दारावयर एक घडयाळ दिश्टी पडटा. ती बंद पडल्या.)

राजीव : (भितर सरता पूण निला लक्ष दिना) गुड मॉर्निंग निला. (तें आयकूंक नाशिल्ले वरीच करता.) खंय आसा लक्ष तुजें?

निला : गुड मॉर्निंग.

राजीव : आज जालां कितें तुजें?

निला : कितें जावचें उरलां?

राजीव : बरोबर आसा. कितें जावचें उरलां? कुळकायद्यान शेत गेलें. संपाक लागून धंदो बुडलो. भीक मागची पाळी आयल्या. गेल्लो दीस सुखाचो मानून फायच्या दिसाची चिंता करूंक जाय.

निला : कित्याक करूंक जाय चिंता? कोणें सांगल्या करूंक?

राजीव : म्हळ्यार... ?

निला : सबंद रात खंय आसलो?

राजीव : सदां खंय आसतां?

निला : तें म्हाका कोण सांगता?

राजीव : मागीर आजूच हो प्रस्न कित्याक?

निला : आमच्या लग्नाक आयज धा वर्सां सोंपतात.

राजीव : ओ, सॉरी. यादूच ना म्हाका. साडी तरी हाडटलों आसलों.

निला : बरें जालें हाडलिना ती. पयशे वाटावले... भेट दिवचीच जाल्यार... (वाक्य अर्देंच सोडटा.)

राजीव : निला, आज अशें कितें उलयता?

निला : सोंसूं नजो म्हणून.

राजीव : (विशय बदलीत) चल आमी खेळूंक बसुंया. (इस्पीक काडटा)

निला : नाका. जो खेळ खेळूंक जाय तो केन्ना म्हजेवांगडा खेळ्ळोच ना.

राजीव : (परत विशय बदलीत) घर मदेरार करूंक जाय आसलें.

निला : कित्याक, कोण रावतलो तांतूंत?

राजीव : घयरांवूय जाला आनी जळारां आंग फोडटात सामकीं.

निला : घरांत येतसावन तांचोच सांगात मेळ्ळा म्हाका.

राजीव : ती घडयाळ आनी बंद पडल्या. सारकी करची पडली.

निला : घडयाळ बंद पडली तरी काळ मुखार वताच. तो थांबना.

राजीव : तुजें घडलां कितें आज?

निला : ह्या घरांत आयलें त्या दिसाच्यान अशेंच आसां हांव.

राजीव : निला... तुका कितें जालां?

निला : फाटलीं धा वर्सां जाता तेंच.

राजीव : निला, म्हाका राग आयल्यार...

निला : दादलेपण दिसून येतलें. केन्ना आयला राग? आनी राग आयल्यार कितें करतलो? पांयांक जोतें चडोवन भायर सरून वतलो.

राजीव : तुका जालां कितें तेंच कळना.

निला : न्हिदे सवंग घेतिल्ल्याक कोण उठयतलो? आयचो पेपर वाचला? (पेपर ताचेमुखार धरता.) वाच ही खबर. एके बायलेक तिळें जालां. तीन भुरग्यांची आवय जाल्या ती. (पिशांवरी हांसता.)

राजीव : (ताका थातारीत) निला, कितें करता हें? (निला ताका पळेत रावता. खिणभर शांतताय.) अशें कितें करता? (निला आंग काडटा आनी परत ताका पळेत रावता.) तूं बरें आसा न्हय? काय दोतोराक हाडुंया? निला, कितले दीस जाले तूं अशें वागता. कितले दोतोर जाले, वखदां जालीं, व्हिटामिनां जालीं.

निला : (रागान) पुरो तीं वखदां आनी व्हिटामिनां. जें जाय तें तुजेलागीं आसा. तुका खबर आसा तें.

राजीव : (गोंदळिल्लेवरी जाता) निला!

निला : कित्याक असो छळटा म्हाका? सोंसूंक जायना म्हज्यान. (हुडके-हुडकेवन रडूंक लागता) कितें गुन्यांव केल्लो हांवें तुजो म्हूण हो छळ मांडला!

राजीव : निला...!

निला : म्हाका जाप जाय. (दोगांय एकामेकांक पळेतात. कोणूच उलयना) सांग, उलय मरे बेगीन.

राजीव : निला, कितें हीं पिशेपणां?

निला : पिशें लागचेलेंच उरलां आतां. ना जाल्यार दोतोराकडसून सर्टिफिकेट घेवन यो पिशें लागिल्ल्याचें आनी व्हरून उडय मानिकोमांत. एक कटकट वतली. मागीर तूं मेकळो तुज्या त्या ताका हांगा हाडून दवरूंक.

राजीव : (धेंगशेता) निला...!

निला : तापलो म्हणटकूच व्हडलो जालो न्हय? आज धा वर्सां जालीं आमच्या लग्नाक. पूण विचार कर, ह्या धा वर्सांत तुवें कितें दिलें म्हाका? मोग दिलो? बरें उतर दिलें? ना. भुरगें जावपाक तर सदांच विरोध.

राजीव : आगो, भुरगें कित्याक जावंक दिवंक ना तें नकळो तूं? दोतोरान सांगलां —

निला : हय, जाणा हांव तें. भुरगें जाल्यार हांव मरतलें म्हूण सांगलां न्हय दोतोरान? मरूं दी हांव मेल्यार. पूण म्हाका भुरगें जाय. (कांय वेळ वोग्गी) दोतोर म्हणटा... फटींग. दोतोराचेर घालें की जालें. खरें म्हळ्यार तुजो म्हजेर मोगूच ना. (पिशांतूर जाल्लेवरी व्हडा-व्हडान हांसता. राजीव त्या हांसपान बेजार जावन ताचेर थापट फुलयता आनी 'निलाऽ' म्हणून तापता.) थापट मारलें? तुवें म्हजेर थापट मारलें. दादलेपण दाखयलें. (हांसतालें तें गंभीर जाता) भुरगें ना पूण थापट मेळ्ळें. धा वर्सांत दादलेपण आसा म्हूण दाखयलें. बाकी तूं दादलेपण दाखोवंक घरादाराक तरी आसता खंय म्हण? हांव संवसार करतां एका जित्या-जिव्या मड्यावांगडा. (आंग शिरशिरायता) कित्याक छळटा रे म्हाका? कित्याक?

राजीव : हांव कोणाक छळना.

निला : मागीर म्हाका भुरगें कित्याक दिना ?

राजीव : हांवें सांगलें न्हय !

निला : तेपरस सत कित्याक सांगिना ? तुजो म्हजेर मोग ना. तुंवें मोग दुसऱ्याच कोणाक तरी दिला म्हूण.

राजीव : जाणा जावन कित्याक विचारता ?

निला : मागीर म्हजेकडेन लग्न तरी कित्याक केलें ? ताचेकडेन करचेलें. म्हजी कित्याक वाट लायली ?

राजीव : आवयचें मन दुखोवचें नासलें म्हाका.

निला : आवयचें मन सांबाळूंक म्हज्या मनाची कित्याक वाट लायली ?

राजीव : तुमी चवकशी कित्याक केली ना ? गांवचो कोणूय विचारल्यार म्हजेविशीं सांगपाचो. सगळ्यांक खबर आसलें, हांव कोणाचेर मोग करता तें.

निला : आमी पिशीं थरलीं न्हय ! घराब्याचेर गेलीं. घराणें बरें म्हूण चवकशी केलिना.

राजीव : आतां म्हाका दोश कित्याक ?

निला : हय, तुका दोश कित्याक ? अजून आमच्या लग्नाचे पयले रातिचो उगडास जाता... हांव वाट पळेत बशिल्लें, तूं येतलो म्हूण. रात सरली, सकाळी जाली तरी तुजें दर्शन घडलें ना.

राजीव : म्हाका मनाआड कांयच करचें नासलें.

निला : मागीर हनिमुनाचें नाटक तरी कित्याक केलें ? ती उटीची भोंवडी कित्याक केली ?

राजीव : आईच्या दोळ्यांक उदक लावंक.

निला : आईच्या दोळ्यांक उदक लावंक म्हज्या दोळ्यांतल्यान उदक काडलें. उटीचे ते थंड हवेंत हांव चंद्रिमाची वाट पळेत बशिल्लें पूण चंद्रीम आयलोच ना. मळबांत फकत काळीं कुपांच दिश्टी पडटालीं. काळीं किट्ट आनी त्या कुपांनीच एक नखेत्र चंद्रिमाक सोदतालें.

राजीव : निला...

निला : नखेत्र सामकें पिशें जाल्लें. पूण चंद्रिमाक ताची मातूय काकूट दिसली ना.

राजीव : निला...

निला : याद कर राज... हांव तुजी वाट पळेत बशिल्लें. तूं आयलो. खूब उसरां. पूण हांव जागेंच आसलें. तूं आयलो तशें हांव खोशी जालें. पूण तूं मात कुडींत एकलोच आशिल्लेवरी वावुरलो. म्हजेकडेन पळेलें लेगीत ना. हांव तुजे वेंगेंत येवंक आतूर जाल्लें. तुवें मात म्हजेकडेन फाट केल्ली. मागीर सदांच तशेंच घडत गेलें...

राजीव : हें पळे, जें जालें तो म्हजो गुन्यांव समज आनी जमलें जाल्यार म्हाका भोगसुचो यत्न कर. पूण तुका जाय तें म्हजेकडेन सोदूं नाका.

निला : तरी तुका भोगसूं ? कशें जातलें तें ? हो गुन्यांव म्हजेच बाबतींत कित्याक ?

राजीव : (तिडटा) तुवें हें कितें चलयलां आज ? हांव घरांत येतपासून पळेतां तूं पिशें लागिल्लेवरी करता. कितें उणें आसा तुका ह्या घरांत ?

निला : खावंक-जेवंक मेळ्ळें म्हळ्यार सगळें न्हय.

राजीव : मागीर, वासना भागल्यो म्हणजेच सगळें मेळ्ळें ?

निला : तें कळूंक बायलेचो जल्म घेवचो पडटा.

राजीव : जाय तें मेळूंक नाशिल्ल्यो खूब बायलो आसात ह्या संवसारांत.

निला : बाकिच्या बायलांचें उलयना, म्हजेपुरतेंच उलयतां.

राजीव : कितें तें ?

निला : म्हाका आवय जावंक जाय.

राजीव : आवय जाली म्हळ्यार सगळें जिखलें ?

निला : आवयपणाचें सूख आवयकूच कळटा.

राजीव : पूण आमच्यांनी कोणाचेंय भुरगें पोसकें घेवं येता.

निला : म्हाका आवय जावंक जाय, वावराडी न्हय. लोकांचें भुरगें पोसकें घेवपाक हांव वांजूड न्हय. म्हजो हक्क तूं न्हयकारता. म्हाका दिवपाचें तूं दुसऱ्याक दिता आनी लोक म्हाका थोमणायतात. हांव बायल म्हूण म्हाका दाखोवंक जाय.

राजीव : भुरग्याक जल्म दिवपेकूच हांव बायल म्हणिना...

निला : पूण लोक म्हणटात. आनी जो दादलो भुरगें दिवंक शकना ताका हांव दादलो मानूंक तयार ना.

राजीव : (हांसत) दादलेपण हेर जायत्या वाटांनी दाखोवंक येता.

निला : घरांतलीं जळारां मारीत बस फायच्यान आनी तीं मारतना फोटो काडून घे. पयलिंचे राजा शिकार करतना काडटाले तशे.

राजीव : निला, खूब उलयलें तूं आज.

निला : हय... आवयचें मन राखूंक जाय आसलें तुका. तेखातीर बळी म्हजो दिलो. तूं सुशेगाद भायर मजा मारता आनी हांव हांगा मन मारून जगतां.

राजीव : निला, तोंड सांबाळून उलय आतां.

निला : कितें करतलो ना जाल्यार ?

राजीव : मनांत आयल्यार गळो आंवळून जीव घेतलों.

निला : तितलें सोंपें न्हय तें राज. जीव घेवप म्हळ्यार घरांत लग्नाची बायल आसतना राती भायर काडप न्हय.

राजीव : (रागान) निला... (सामको अस्वस्थ. भितर वचून व्हिस्किची बाटली हाडटा आनी ग्लासांत ओतून पियेवंक लागता. पियेतां-पियेतां आपणाशींच बडबडटा.) काळोख – हो जिणेचो काळोख राज तुंवेंच केला. आनी ह्या काळखांतल्यानूच तुका वाट काडूंक जाय. याद धर त्या खिणाची. आईन तुका झरीनाकडेन लग्न करूंक विरोध केल्लो तेन्नाच तुंवें सोपूत घेतिल्लो : ह्या घरांत वाडटलो तो भुरगो झरीनाचोच आनी तोच ह्या घराचो वारस जातलो. आवयचो सूड तिचे सुनेचेर घेवंक जाय, तिका अशीच रडत दवरून. म्हणुंदी लोकांनी तिका वांजूड ! एक दीस संवसाराक कंटाळून ती जीव दितली आनी झरीना – काळजाची राणी – ह्या घरांत येतली. निला जगतलें तर एकूच वाट – झरीनाच्या पुताक पोसको घेवप. म्हज्याच रगताचो तो. आनी म्हजें आयकलें ना तर मात हाच्याकूय सकयल्या पांवड्यार देंवचें पडटलें... (बाटलीच तोंडाक लायता. निला उठून भितर वचूंक वता.) निला राव, हांव कितें सांगतां तें आयक. केन्नातरी तुका सांगुंकूच जाय आसलें. इतले दीस तुका भुरगें जावंक जायना अशें दोतोरान सांगलां म्हूण सांगून हांव तुका फटयतालों. तुका कळ्ळांच म्हण तें. पूण आज आनीक एक सत आयक. (कांय वेळ रावता.) म्हजो पूत झरीनागेर वाडटा. तोच ह्या घराचो वारस जातलो. (कांय खीण शांतताय.) म्हज्या रगताचो जालो तरी ताका पोसको घेवचें नाटक करचें पडटलें. तुका ताची आवय जावची पडटली.

निला : म्हाका जमचें ना तें. म्हाका म्हजो भुरगो जाय. म्हज्या पोटांत वाडिल्लो. असो गांवार जल्मल्लो भुरगो म्हाका नाका. हांव ताका व्हंटयेंत घेवचें ना. केन्नाच ना. (रडटा)

राजीव : तूं रडलें म्हूण हांव फाटीं सरचों ना. तुका मानचेंच पडटलें.

हांवें तुजेर उपकार केल्यात ते विसरूं नाका. तुज्या घरची परिस्थिती कशी आसली तूं जाणां. खरें म्हळ्यार, बापायक तूं जड जाल्लें. हांवें तुज्या बापायचे तकलेवेलें वजें देंवयलें. आज तुका दोन वेळचें वेवस्थीत जेवण मेळटा. म्हजी घरकान्न म्हणून मान मेळटा. खरें तर तुवें तृप्त आसूंक जाय. हांव सांगतां तें आयकूंक जाय.

निला : खरें तुजें. हांव सगळ्यांक जड जाल्लें. घरांत जोड उणी आनी खावपी तोंडां चड आसलीं. हांव मन मारून हांगाच चिकटून रावलां ताचें कारण हेंच. आज पोट भरतां पूण मन मात रिकामेंच आसा.

राजीव : जाणां हांव, तुका शृंगार जाय. पूण शृंगार म्हळ्यार सगळें न्हय. ती एक गरज. पूण जिवितांत तडजोड करचीच पडटा.

निला : तडजोड हांवेंच कित्याक करपाची?

राजीव : हांवेंय केल्या. आईचें मन राखूंक तुजेकडेन लग्न केलें. झरीनान केली – तें म्हजेखातीर आंकवार रावलें. लोकांनी ताका चेडी म्हळें तरीय ताणें म्हजेखातीर तें सोंसलें आनी म्हज्या भुरग्याची आवय जालें. आतां तूंय तेंच कर. झरीनाच्या पुताक व्हटयेंत घे.

निला : (हांसता) व्वा! कितेंतर हें उलोवप! आपलें कर्म लिपोवपाक दुसऱ्याचो बळी दिवप. आपली भूक भागोवप आनी दुसऱ्याक उश्ट्या पानाकडेन बोट दाखोवन खोशी जावंक सांगप. आपणें धेंकर दिवप आनी दुसऱ्याचें पोट भरलां समजप. (पिशावरी पासयो मारता) ना, हांव त्या भुरग्याक म्हजो म्हणचें ना. कोण खंयचें झरीना. एक रस्ताद चली. आपल्या सुखाखातीर दुसऱ्याच्या संवसाराक चूड लावपी...

राजीव : (तापून) पुरो जालें तुजें उलोवप. तुका म्हजें आयकुचेंच पडटलें. ना जाल्यार..

निला : ना, ना. हांव आयकुचें ना. हांव कशेंच त्या भुरग्याक म्हजें म्हणचें ना.

राजीव : बरें आसा. तुका जाय तें कर. तुका आवय जावंक जाय न्हय, मागीर बस वचून रस्त्यार. मार कोणाकूय वेंग. म्हजेपसून तुका भुरगें मेळपाचें ना. (पांय आपटीत वता)

निला : रस्त्यार बसूंक, कोणाकूय वेंग मारूंक म्हाका कितें झरीना समजलो? (पुटपुटत कुडभर भोंवता) हय-व्हय, हांव म्हाका जाय तशेंच वागतलें. म्हाका आवय जावंक जाय. मागीर हें सूख दिवपी कोणूय चलता. धा वर्सां मन मारून जगलें हांव. लग्न जावनूय आंकवार उरलें. आतां आनीक रावचें ना.
(इतल्यांत बॅल वाजता. निला भानार येता. भायर वचून दार काडटा. दारांत दोतोर.)

दोतोर : हॅलो निला.

निला : हॅलो डॉक्टर. (दोतोर भितर येता. हातांतलें बॅग मेजार दवरता आनी कदेलार बसता.)

दोतोर : कितें जालां? हांव येतना राज वतालो पूण म्हजेकडेन पळेनाशिल्लेवरीच करून गेलो. कितें घडलें? (निला एकटक दोतोराक पळेत आसा.)

निला : म्हाका आज खूब खूब बरें दिसता दोतोर. एखाद्या सुकण्यावरी उडचेंशें दिसता. पिसोळ्यावरी झाडांचेर बसून फुलांतलें म्होंव चोखचेंशें दिसता. (हें सांगतासर दोतोर इंजेसांव तयार करून निलालागीं वता.)

दोतोर : वा, वा! म्हळ्यार बरीच सुदारणा जाली तर. आतां हें इंजेसांव घे आनी पळे पिसोळ्याच्या पांखांनी कितली शक्त येता ती. (हाताक स्पिरीट लायता) दुखता म्हणप ना, किळांच मारप ना. (निलाची नदर दोतोराचेरूच आसा. दोतोर इंजेसांव करता. तें आपली तकली दोतोराच्या भुजार दवरता. इंजेसांव काडलें तरी निला तशेंच.) निला... (दोतोराच्या उल्यान भानार येत बेगिबेगीन तकली काडटा. दोतोर अजापला.) इंजेसांवाची संवय जाली तर तुका. नाजाल्यार दरफावटीं बोवाळ करतालें. आज मात वोग्गी रावन घेतलें.

निला : आयचो दिसूच वेगळो. हांवें राजाक सांगलां, म्हाका भुरगें जाय. भुरग्याक जल्म दितना हांव मेल्यार जाता पूण दुसऱ्याचें भुरगें पोसकें घेवन हांव सांबाळचेंना.

दोतोर : पूण निला...

निला : पूण बीण कांयच ना दोतोर. तुमी सगळेच म्हाका फटयतात. ताचो आनी म्हजो केन्ना संबंधूच आयलोना, म्हाका केन्ना खंयच्याच गायनेकाक दाखयलें ना, आनी तुमकां कशें कळ्ळें हांव आवय जावचें ना म्हूण?

दोतोर : (गोंदळटा) तें खरें पूण...

निला : सांग दोतोर, पूण कितें? म्हाका वखद जाय तें वेगळेंच... तुमच्यान जाता जाल्यार राजाक समजायात दोतोर. हांव भीक मागतां तुमचेकडेन.

दोतोर : पळेतां... पूण ताका कसो समजावप?

निला : कितेंय तरी करात दोतोर.

दोतोर : कितें करूं? तूंच सुचय कितेंय तरी. (निला कांयच उलयना. ताच्या मनांत मोड जालां म्हणपाचें कळटा. निमाणें मन तयार करून...)

निला : दोतोर, दोतोर म्हाका एक सांगात, दादल्यांनी कितेंय केल्यार जाता?

दोतोर : म्हळ्यार?

निला : दादल्यांनी आपणाक जाय तशें वागचें? घरांत पान वाडिल्लें आसतना तांणी दुसरेकडेन जेवंक वचचें? आनी बायलांनी मात ते जेविनात म्हूण आपणें उपाशींच रावचें?

दोतोर : म्हाका कळूंक ना तूं कितें म्हणटा तें.

निला : घरांत बायल उपाशी आसतना दादले भायर शेण खातात जाल्यार बायलांनी तोच मार्ग कित्याक धरचो न्हय?

दोतोर : हें पळे, दर एकल्यान आपणाक मानवता तशें वागचें.

निला : दोतोर, म्हजेर एक उपकार करशात? म्हज्या भुरग्याचे बापूय जाशात?

दोतोर : निला, कितें उलयता तूं हें? सारकें आसा न्हय?

निला : हय दोतोर, हांव सारकें आसां...

दोतोर : सॉरी, हें पातक हांव केन्नाच करचों ना.

निला : हें पातक तुमी करचे नात. पूण म्हाका नाका आसतना, गरज नासतना फकत ताका जाय म्हूण फट उलोवन वखदां दिवन म्हाका दुयेंत करून म्हजें सूख ना करपाचें पातक काय पुण्य तुमी केल्यार जाता?

दोतोर : हें सूख तुवें राजाकडसून घेवपाचें.

निला : दोतोर, हांव भीक मागतां तुमचेलागीं...

दोतोर : शी...! आमीच अशे वागल्यार लोकांनी आमचेर विस्वास तरी कसो दवरचो?

निला : (काकुटेन) दोतोर, खिणभर तुमी दोतोर म्हणपाचें विसरात आनी एक दादलो ह्या नात्यान म्हाका पळेयात. कितें उणें आसा

म्हज्यांत ? खिणभराखातीर म्हाका वेंगेंत घेयात. भीक मागतां तुमचेकडेन.

दोतोर : पूण हें कशें शक्य आसा ?

नेला : कित्याक शक्य ना ?

दोतोर : हांव एके बायलेचो घोव हें कशें विसरूं हांव ? तिचो हक्क हांव तुका कसो दिवं ? तुज्या घोवान तुका फटयलें म्हूण हांव म्हजे बायलेक फटोवं ? तांतूंत, हांव तुका जाय तो गरजेपुरतो. हीच गजाल एकामेकांविशीं आशिल्ल्या मोगान घडिल्ली जाल्यार ती गजाल वेगळी आसली... बरें, येतां हांव. (निलाक हो आपलो अपमान-सो दिसता. तें रागान तांबडें जाता. दोतोर वता.)

(तिनसांज जायत आयल्या. निला लायट पेटयता.)

निला : म्हाका आवय जावंक जाय. पूण कशें ? कशें जातलें हांव आवय ? कोण दितलो म्हाका भुरगें ? (रडूंक लागता. इतल्यांत दारांत राजीव येता. व्हडाव्हडान हांसता. निला ताका त्या अवतारांत पळोवन भियेता.)

राजीव : तुका आवय जावंक जाय न्हय ? (हांसता) पोसको नाका. तुज्या पोटांत वाडिल्लो भुरगो जाय. (चड नेटान हांसता) आवय जावंक जाय, शृंगार जाय, सूख जाय. (निला भियेलां. राजीव हांसत रावता आनी दाराभायर उबो आशिल्ल्या एका दादल्याक भितर हाडटा. ताका पळेतनाच तो एक गुंड म्हणपाचें कळटा.) झरीना चेडी, रस्ताद... देखून तुका ताचो भुरगो नाका न्हय ? हो दितलो तुका भुरगो. हो तुजेसारक्या सुंदर बायलांच्या सोदांत भोंवपी... चारदां बलात्काराच्या गुन्यांवाक लागून बंदखणींत गेल्लो. तुका जाय तें हो दितलो. हो दादलो आनी हें सुकणें.

निला : सु-सुकणें ?

राजीव : हय, सुकणें (हांसता). दादल्याच्या मोगाखातीर पिशें जाल्लें. आपणाक जाय तें घेवपाच्या हावेसांत आशिल्लें. तुजेसारक्या सुकण्यांच्या सोदांत भोंवपी हो शिकारी आनी तूं सुकणें, भोगाक हपापलेलें. (हांसता) शृंगार जाय न्हय तुका ? कर काळोख. देंवय कपडे. हांवूच करतां काळोख. (तो गुंड मुखार सरता. इतल्यांत राजीव लायट पालयता. सगळेकडेन काळोख. गुंडाचें व्हडाव्हडान हांसप आनी निलाची किळांच कूडभर जाता. आंगार कांटो काडपी पार्श्वसंगीत.)

[उजवाड जाता तेन्ना जागो तोच, देखावूय तोच. फकत वण्टीवयली घडयाळ चलता म्हणपाचें दिसता. राजीव पासयो मारता. तोंडार राग. पयल्या अंकांतले घडणुके उपरांत जायते दीस गेल्यात म्हणपाचें जाणवता. निला भायल्यांतल्यान येता.]

राजीव : उशीर कित्याक ?

निला : (उपहासान) हुस्को जालो ? आजूच सो हो प्रस्न ?

राजीव : सदच्याकूय चड उशीर केलो आज.

निला : येवंक जाय तेन्नाच आयलां.

राजीव : भायर वचूंक दितां हाचो चड लाव घेवं नाका. लजेन मान बागोवंक लायली तुवें म्हाका.

निला : काकूट दिसता तुजी म्हाका.

राजीव : कोणावांगडा गेल्लें ?

निला : त्या गुंडावांगडा निखालूस न्हय.

राजीव : वता जाल्यार सामकेंच तोंड घेवन वच. परत आनी येवं नाका हांगा.

निला : म्हणटकूच तूं झरीनाक हांगा हाडूंक मेकळो.

राजीव : म्हाका तुजें हें मेळत तशें उलोवप, वागप पसंत ना.

निला : तुका पसंत कर अशें हांवें खंय म्हळां ?

राजीव : पूण खंयूय वतना सांगून वचूंक कितें जाता ?

निला : खंय सांगपाचें, झरीनागेर येवन ?

राजीव : घरा आसतना सांगूंक जायना ?

निला : तूं केन्ना सांगून गेल्ल्याची याद जाता तुका ?

राजीव : हांव दादलो हें विसरता तूं!

निला : तें कशें विसरन ? दादलेपण दाखयलें न्हय तुवें तुजें!

राजीव : कोणाचेर मोग बी करता जाल्यार तशें सांग. डिव्होर्स दितां.

निला : तूं तेंच सोदता हें जाणां हांव. पूण हांव सोपेपणीं डिव्होर्स दिवचेंना हें मतींत धर. आनीक एक – म्हाका मोग करूंक कळना. हांवें केन्ना कोणाचेर मोग केलो ना.

राजीव : मागीर म्हज्या प्रस्नाची जाप कित्याक दिना ? उशीर कित्याक जालो तें कित्याक सांगिना ?

निला : म्हाका प्रस्न विचारपाचो अधिकार तूं वगडावन बसला.

राजीव : चड शाणेपणां उलोवंक लागलां. सांग, खंय गेल्लें ?

निला : दोतोरागेर गेल्लें.

राजीव : इतलो वेळ मेरेन...

निला : दवरून घेतलें ताणें.

राजीव : फट... सामकें फट.

निला : कितें फट ?

राजीव : हांव येतना दोतोरागेर गेल्लों. पूण तूं कांय नासलें थंय.

निला : (कांय वेळ ओग्गी) खरें तुजें. हांव वचूंक नासलें थंय.

राजीव : मागीर फट कित्याक उलयलें ?

निला : पचूंक सोंपें म्हणून.

राजीव : पूण तूं आसलें तरी खंय ? शी... घराण्याची तरी पर्वा करची आसली...

निला : घराण्यान म्हजी पर्वा केली ?

राजीव : तूं कितें करता ताची तुका जाण ना.

निला : तुका जाण केन्ना आयली ? दादल्याच्यान बायलेक फटोवं येता आनी बायलेच्यान तशें करूं नजो ?

राजीव : तुका म्हणपाचें तरी कितें आसा ?

निला : उतरांनीच सांगूंक जाय ? तर आयक. जिणेंत काळोख तुवें केलो. तुज्याच हातान दिवो पालोवन. आतां हांवेंय थारायलां, ह्या काळखांतसून पावलां उडोवन मुखार वचप. मुखार वतना कांटे-फातर लागतले हें हांवूय जाणां. पूण तांचीय संवंय जाली की पावलां उडोवंक त्रास पडचेनात.

राजीव : पूण हें करचेपयलीं तुका म्हजें घर सोडचें पडटलें.

निला : तें सोडून वचचेली म्हजी तयारी आसा.

राजीव : खंय वतलें ?

निला : ती चिंता तुका कित्याक ? खंयूय वचन, कशेंय जगन, पूण समेस्त दादल्यांचेर सूड घेतलेबगर रावचें ना. ज्या दादल्यांनी जिवीतभर म्हाका तडफडत दवरलें त्या दादल्यांक तडफडायलेबगर रावचें ना.

राजीव : पूण गुन्यांव केलाच जाल्यार तो हांवें केला. मागीर हेर दादल्यांचेर सूड कित्याक ?

निला : सगळे दादले सारकेच म्हणपाचें हांवें अणभवलां. दादल्याक दिसता ती बायल – फकत बायल. ताका ती भोगूंक मेळ्ळी की जालें.

राजीव : खुब्ब आयकलें तुजें. पुरो जालें. चल तूं आतां.

निला : वतां. पूण याद धर... वेळ आयलो की हांव तुजेरूय सूड घेतलेबगर रावचें ना. *(मुखार चलता)*

बरी वागणूक हेंच मनीसपण

भोलानाथ अडवलपालकार

बरी वागणूक हेंच मनीसपण. सगळे जाणात. पूण आयचो काळच असो की सोंपेपणान समजुचेली गजाल मुजरत सांगची पडटा. तिनसना काळोख पडटा तेन्ना जाका जमता ताणें खंय एक तरी पणटी जावं मेणवात पेटोवंची. आयज तर आमच्या देशांत भर दनपारच्या कडार गुपाट काळोख पडला. Darkness at noon म्हळ्यार जाता. म्हणून हीं चार उतरां.

लोकांनी विस्वासान जांच्या हातांत देशाचो कारभार दिल्लो तेच आपल्या नश्ट्या कर्तुपांनी, स्वार्थाक लागून केदो गोंदळ घालतात तें पळेत जाल्यार लजेन नदर सकल वेता. भायल्या जगाक शाणेपण शिकोवपाक सदांच मुखार सरपी आमचे देसभाव आतां खंयच्या तोंडान उलोवंक पावतले? ते भायर 'यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवे इतरो जनः' हो गीतेंतलो सिद्धांत जांकां व्हडले व्हडले म्हणून आमी मानतात ते जें करतात तें हेर सरसमान लोक करूंक लागतात. आनी हीच खरी भिरांत!

इंग्लिश भाशेंत एक बरी म्हणणी आसा: Conscience is a lady; she doesn't talk to a person who doesn't listen to her. सद्सद्विवेकबुद्धी ही एके सुशील बायलेवरी. तिचें सांगिल्लें आयकना अशा मनशाकडेन ती उलोवंक वचना. सद्सद्विवेकबुद्धिचें अशें ओगी रावप म्हणजे मनीसपणाचो घात!

निती विशीं जर्मन तत्त्वगिन्यानी इमॅन्युएल काण्ट म्हणटा: 'Finally, there is an imperative which commands a certain conduct immediately, without having as its condition any other purpose to be attained by it. This imperative is categorical. This imperative may be called that of Morality.' अखेरेक अमूक तरेन वागुंकूच जाय असो एक दंडक आसता. ताका वेगळो उद्देश आसूंक जाय अशें ना. तो स्वयंसिद्ध असो दंडक. ताका नितिमुल्यांचो दंडक म्हणूं येता. असलो दंडक आपले सोयी प्रमाण लोक कशे बागयतात हें एकमंड बर्कान सोबीत बरें सांगलां:

People not very well grounded in the principles of public morality find a set of maxims in office readymade for them, which they assume as naturally and inevitably as any of the insignia or instruments of the situation. A certain tone of the solid and practical is immediately acquired. Every former profession of public spirit is to be considered as a debauch of youth, or at best, as a visionary scheme of unattainable perfection. The very idea of consistency is exploded. The convenience of the business of the day is to furnish the principle for doing it.

हाचो थोडे भितर अर्थ असो: नितितत्त्वांची जांकां पुरती वळख नासता ते आपणाक, आपलो उद्देश साध्य करपा पुरतीं तत्त्वां सोडून काडटात आनी आपल्या, आयच्या फायद्याचीं तत्त्वां फुडें काडून आपलो कार्यभाग साधतात! राजकारणाच्या मळारूच न्हय, तर अर्थकारण, शिक्षण, आरोग्यसेवा अशा सगळ्या मळांचेर फटींगपणां आनी नागवणेची साथ पसरल्या. नीतीक पाळो दिवप हें चडशा जाणांक आज पिशेपणाचें दिसता. नीतिमत्ता, morality, ethics ह्या उतरांचीं लोक फकाणां मारतात.

म्हज्या मत्तान आमचे मदीं तीन तरांचे लोक आसात. पयले, जे नितितत्त्वां मानतात आनी तांकां धरून वागतात. ते उत्तम, पूण दुर्दैवान थोडे. दुसरे, नितितत्त्वां बेस बरीं जाणा जाल्ले, पूण आपूण त्या तत्त्वांक धरून चलनात स्वार्थाक लागून, आयच्या फायद्यापुरतें पळोवपाचे संवयेन ते नितीक सत्याक बगल दितात. तांच्या मनांत मात खंय तरी खंत आसता, भं आसता. हांकां कोणूय भलो मनीस अधिकारान वा मायेमोगाचे उमळशिके बरी देख दीत जाल्यार, ते सुधारूंक शकतात. जसो, वाल्या कोळ्याच वाल्मीकि ऋषी जालो, गुजरातेंतल्या वाटमाऱ्यांक (बारवाटियांक) पूज रविशंकर महाराजांनी मनशांत हाडले; विनोबाजींनी आनी लोकनायव जयप्रकाश नारायणांनी मध्यप्रदेशांतल्या दरोडेखोरांक बरे भाशेन समजाक शरण येवंक लायले.

तिसरो जो वर्ग आसा तो मात महाकठीण! ताका निती-अनिती हांतुंतल भेदच कळना वा तो भेद ते काना-मनार घेचनात. हांकां Amora (नितिनिरपेक्ष) म्हणूंक फाव. तांकां सुधारप अशक्य म्हळ्यार जाता. तांच्य पोरण्यो देखी दितलो जाल्यार, रावणाची आनी दुर्योधनाची दिवं येत रावणाक ताच्या आज्यान (माल्यवानान) सांगलें, 'दुसऱ्याचे बायले (सीतेक) तुवें उबारून हाडल्या, तें वायट केलां. आतां तिची सुटव कर आनी रामाबराबर संधी कर.' रावण ताका जाप दिता: 'म्हजे दो कुडके जाल्यार चलता; पूण हांव कोणामुखार बागोवंचो ना. हो म्हज जन्मजात स्वभावदोष; स्वभावाक ओखद ना! (स्वभावो दुरतिक्रमः). तशें दुर्योधनाचें म्हणणें: जानामि धर्मं, नच मे प्रवृत्तिः जानाम्यधर्मं नच निवृत्तिः धर्म, म्हणजे योग्य वागणूक कितें, हें हांव जाणा, पूण तें म्हाव करचेंशें दिसना. अधर्म म्हणजे कितें तेंय हांव जाणां. पूण तांतुंतल्या हांव फाटल्यान सरूंक शकना. असल्या लोकांचें ज्या समाजांत संख्याब वाडटा, तो समाज अधोगतीक गेलेबगर रावना. नितिमुल्यांची मोड-तो जावन फकत वासनांनी भरिल्ली जीण तो समाज जियेता आनी रसातळा वेता. ताकाच decadence, सांस्कृतिक दैन्य वा मरगळ अशें इतिहासक म्हणटात. तेराव्या, चौदाव्या शतमानांत हें युरोपांत घडलें, आमचेय कडे घडलें. असले सामाजिक अधोगतिची पेशवाईचे अखेरीक परमावधि जाल आनी देश परतंत्र जालो. परक्यांच्या शेकातळा आयलो! आमची उच आचार विचारांची परंपरा कितली व्हड हें आमी सामके विसरले: 'स सत्य बोला, यथातथ्य चाला' हीं उतरां पयले यत्तेच्या पुस्तकांतूच उरलीं अशे स्थितींत उपनिषदांची याद कोणाक उरतली? सत्यंवद। धर्मंच स्वाध्यान्माप्रमदः॥ 'खरें उलय, रितीन वाग, अभ्यास करचेलें चुकोवं नाक असो उपदेश, गुरुकुलांतल्यान विद्या घेवन भायर सरतना, गृहस्थाश्रमा पावल घालचे पयलीं, गुरू शिष्याक करताले.

आमच्या मूल-मंत्रांमदीं एक मंत्र तर 'ऋतं वच्मि, सत्यं वच्मि', सर उलयतलों, खरें तेंच उलयतलों, असो आसा. झरतुष्ट्राच्या प्राचीन धर्मा तीन सूत्रां तेंच सांगतात: 'हुमत, हुक्त, हवरश्त', म्हणजे, सु-मत, ब विचार; सु-उक्त, बरें उलोवप; सुकृत (सुकर्म), बरें कर्तुप.

कांय जाण म्हणटले, नितितत्त्वां हीं देशकाळाप्रमाणें बदलत वता पोरण्या नितितत्त्वांक घट्ट धरून रावंक उपकारना. व्यापार धंद्यांत त फटींगपण केलेबगर यश, कीर्त, पयसो मेळना असोच घट समज आमच लोकांचो जाला. जनसामान्यांचे गरजेच्यो वस्तू बाजारांतल्यान नाच कर तांचो न्हय-तो तुटवडो निर्माण करप, दरो कशाय कश्यो वाडोवप आ एकंदरीत आपल्या फायद्याखातीर लोकांक नाडप हाकाच हे लो व्यापारांतली हुशारी समजतात. Fair Trade Practices, उजू वेव्ह

नसो नदरेआड करचो आनी ते खातीर केल्ले कायदे कशे मोडचे हांतुंतूच आपली बुदवंतकाय हे लोक ओंपतात. देणेकारांचीं देणीं बुडोवप, आयकर बुकोवप अशें करतना तांकां मातूय लज दिसना. अशा लोकांक मूळ निजितत्त्वां त्रेकालाबाधित आसतात हें सांगूंक जाय. कारण सदाचरणाचीं, योग्य वागणुकेचीं तत्त्वां म्हळ्यार सगळे मनीस जातिचीं सुलक्षणां. तींच जर आमी विसरले, तर आमचें मनीसपणच होगडावतलें. आमच्या ऋषी-मुनिंनी आनी संत म्हात्म्यांनी अशा मनीसपणाची देख आमकां सदांच दिल्या.

तो देहूचो वाणी, संतशिरोमणी तुकाराम महाराज कितें सांगता तें आयकात :

जोडोनियां धन उत्तम व्यवहारे।
उदास विचारें वेंच करी॥
उत्तमचि गति तो एक पावेल।
उत्तम भोगील जीवखाणी॥
पापाची वासना नको शिवुं डोळां।
त्याहुनी आंधळा बराच मी।

अशेंय तो म्हणटा. समर्थ रामदास स्वामींनी तर मनाक परोपरीन उपदेश आपल्या मनाच्या श्लोकांतल्यान केला :

मना वासना दुष्ट कामा नये रे।
मना सर्वथा पापबुद्धी नको रे।
मना सर्वथा नीति सोडूं नको हो।
मना अंतरीं सार विचार राहो।
मना सत्य तें सत्य वाचे वदावें।
मना मिथ्य तें मिथ्य सोडोनि द्यावें॥
नको रे मना द्रव्य तें पूढिलांचें।
अति स्वार्थबुद्धीत रे पाप सांचे।
घडे भोगणे पाप तें कर्म खोटें।
न होतां मनासारिखें दु:ख मोठें।

दुसऱ्याच्या धनाची हाव आपणें धरची न्हय हें तर इशावास्योपनिषदांत पयल्याच मंत्रांत सांगलां: मा गृध: कस्यस्विद्धनम। हो तो मंत्र. आमचें भारतीय तत्त्वज्ञान हाचेय फुडें वचून सांगतां: दुसऱ्याचें धन तर सोडूच, आपल्या धनाची पसून आसक्ति दवरूं नाका. अपरिग्रह, अनासक्ति हीं सासणाचीं तत्त्वां मनीसपणाक सोबा हाडटात. पूण तीं आमी आचरणांत हाडटात व्हय ?

विद्यारण्यस्वामी म्हणटात :

पुण्यस्य फलमिच्छान्ति पुण्यं नेच्छान्ति मानवा :।
न पाप फलमिच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नत: ॥

मनशांक पुण्याचें फळ जाय, पूण पुण्यकर्म करूंक नाका; पापाचें फळ भोगचें पडूं नये ही तर इत्सा, पूण पाप मात करीत रावप!

आमच्या सुदैवान सदाचरणी लोकांची केदी व्हडली वळेरी आमचेच पिळगेमुखार आशिल्ली. गांधीजी, विनोबा, सानेगुरूजी, आचार्य नरेंद्र देव, लालबहादूर शास्त्री, कितलीं नांवां सांगूं? खरें मनीसपण असल्या मनशांच्या चरित्रांत आमकां दिसून येता.

अहिंसा, सत्य, अस्तेय (चोरी करची न्हय), ब्रह्मचर्य, असंग्रह।
शरीरश्रम, अस्वाद, सर्वत्र भयवर्जन।
सर्वधर्म-समानत्व, स्वदेशी, स्पर्शभावना (अस्पृश्यता मानची न्हय)।

हीं अकरा व्रतां निष्ठेन आपणावंचीं अशें गांधीजी आनी विनोबाजी आपले नित्याचे सांज-प्रार्थनेंत सांगताले. तांची इल्लिशीच देख आमी घेतली, आमच्या आचरणांत तांचो उपयोग केलो जाल्यार आमच्या मनीसपणाक खरो अर्थ येतलो, आमची जीण आनंदमय जातली.

* * *

चारोळ्यो

राजय रमेश पवार

(१)
दुसऱ्यांगेर वचूंक म्हाका
आतां ओगीच भंय दिसता
दर एकल्याच्या दारांत हांगा
कॅकट्स रोयिल्लो आसता.

(२)
संवसार म्हळ्यार फकत
न्हय बावल्यां-खेळ
दोन काळजांचो ताचेखातीर
घडचो पडटा मेळ.

(३)
तुजे जिणेंत उजवाडाचो
रूख म्हाका लावंक जाय
देखून तुज्या कपलावेलो
सूर्य म्हाका जावंक जाय.

(४)
आशाढांतलो पयलो पावस
चमत्कार घडोवन गेला
तुवें म्हाका दिल्ल्या काट्यांक
एक फूल फुलोवन गेला.

(५)
दिवली सांगता, व्हांवनाका
वाऱ्या म्हजो जीव वता,
वारो म्हणटा, व्हांवना जाल्यार
पळय हांवंय मरतां!

गांठ

परेश नरेंद्र कामत

मळब व्हलयतना:
आलतडचें शेवणें एक –
पलतड वेंगयतना;
पलतडची वाट
सांसपिताले शेवण्याचे
धाय दिकांचे हात.

उजवाडून शिरे शिरेंत
शेवण्यान सोडली आलतड
देहांत मोडणां घेत;
नक्षत्रांची नदर
दोळ्यां मेरेर मिणमिणटनां
शेवण्यान देखली पलतड

मळब कित्याक मोनें?
मोनेळून चोंयवशीं
काळीज धांपलां कोणें?
कोणाचें संवसारी जिणें?
शेवण्याच्या मळब-दोळ्यांक
निळें अथांगाचें माणें...

मळब व्हलयतना:
आलतडचें शेवणें एक –
पलतड वेंगयतना;
सुप्त मनाची गांठ
शेवणें सोडयता सासणाची
दाखयत निमाणचो हात.

दिकाहीन पांयवाटेन...

सु. म. तडकोड

चोंयवशींनी तणच तण
पांयांचीं बोटां भेरेल्यांत
आनी उजवाडाचे कुडके निर्शेल्यात,
रानांतल्यान भोंवल्यार
मेळटलो आशिल्लो आदार हातांक
हांगासर मुखार आनी चोंयवशींनी तणच तण

हें तण दंवा पावसान वाडलें काय शिंपण्यान पोसवलें?
ओल मात खंयच लागना पांयांक
एकाद्रे कवितेची संहिता सासणाची वगडायतकच
हातांक जसो निरगरट्ट स्पर्श जाता
आनी शेणटा म्हज्यांतलो हांव
तसो एक अस्पृश्य हात म्हज्या आंगा आंगाक सासपिताना...

ह्या तणांत नात दिकांचे ओंकारउले
आनी नात आषाढपदां
आनी आपणालें घर,
तणान तणाभशेनच वाडचें
तशें कोणेंय तरी
वाडत गेल्लें मळबपिशें पांयांर कोंरातिल्लें

तणान तणाभशेनच वाडचें
असली बेपर्वाई तणाकच मानवता,
इट लिव्हज हॅपिली एव्हर आफ्टर,
हांव मात माडयत दिकाहीन पांयवाट
चोंयवशींनी भरिल्ल्या
ह्या तणाच्या मुळांआड लिपिल्ली...

़क झाड जुनें (गज़ल)

भाकर नाडकर्णी

।)
ार्विल्लेपणांत पोरसूं नवें   जगतालें एक झाड जुनें
णून काडिल्लेशें पाळांमुळां   खचिल्लें एक झाड जुनें

२)
ांगचें सारकें कोणाक कोणें   रावलें ना कांयच अशें
द, वावटळींत जुनें नवें   अडिल्लें एक झाड जुनें

३)
खां फुटलीं, चौंशी उडली   जालें बाग मोनेळशें
न विरयत पडलें उगडें   निर्शेल्लें एक झाड जुनें

४)
ायत्या रुतुचें पुराय पिरायेचें   खाणाखुणां आंगाचेर
गा लागून जगलें; तगलें   वठिल्लें एक झाड जुनें

५)
ाये पांखरार मोगा पावस   रकयलो अपरंपार
रपेक्षपणान दीत सावळी   जगिल्लें एक झाड जुनें

६)
ांचे खातीर जगलें तांणीच   फिरयली फाट कशी
ांगाखांद्यार खेळिल्ल्यांचेर   खंतिल्लें एक झाड जुनें

७)
ावण्या मैफील, पांचवीं पानां, चौवशीन खांदी चार
ादोसकायेन मुक्ती मागता थकिल्लें एक झाड जुनें

एकवट

आनंद वर्दी

झाडांर फुलां
फुलतां फुलतां
झाडाचेंच फूल जाता
झाड की फूल
फूल की झाड
मनाक सामकी भूल पडटा

गीत गायक
गायतां गायतां
गायकच गीत जाता
गीत की गायक
गायक की गीत
मन पुराय चकीत जाता

चित्र चित्रीक
काडटां काडटां
चित्रिकाचेंच चित्र जाता
चित्र की चित्रिक
चित्रिक की चित्र
मनाक सगळें विचित्र दिसता

ध्यान देवाचें
करतां करतां
भक्त देवरूप जाता
भक्त की देव
देव की भक्त
मन दोगांत तद्रूप जाता

दुर्बीण

प्रकाश पाडगांवकार

भोंवतां घेवन हांव एक अद्भूत दुर्बीण
करीत जाय तेन्ना
पयसुल्ल्यो वस्ती लागीं
वा लागिंच्यो पयस

दवरतां हे दुर्बिणी वरवीं
नदर ताऱ्या गिऱ्यांचेर
टिपीत तांच्यो हालचाली
ते म्हजे खाजगी संगणक जाल्ले वरी

पळयत धरून उरफाटी दुर्बीण
हिंस्त्र जनावरांक करतां इल्लीं इल्लींशीं
आनी तांकां मनशाळायत
सांगाताक घेवन भोंवतां

पळयतां हे दुर्बिणी वरवीं
काळाची व्हांवती न्हंय
आनी अदिश्ट पावलांनी संचारपी
ऋतुंचे अजरंवर मेळ

हे दुर्बिणीचेर चडोवन
मनरुपी भींग केन्ना केन्ना
म्हजें अस्तित्वच विरगळावन
रावतां हांव पातळून ब्रह्मांडभर

अ. का. प्रियोळकार हांगेले दोन मराठी लेख आमी 'जागा'च्या फाटल्या दोन आंकांनी दिल्ले – स्वतंत्र गोंयांत कोंकणीक जो विरोध जाल ताचें रूप विद्यार्थ्यांच्या लक्षांत येवचें ह्या उद्देश्यान. ८-४-१९६८च्या 'भारत ज्योती'च्या आंकांत तांगेलो आनीक एक लेख उजवाडा आयिल्ल इंग्रजी भाशेंत. ताचें मराठी भाशांतर 'कोंकणीचे पुरस्कर्ते' ह्या माथाळ्या खाला मुम्बयचे 'नवशक्ती'त उजवाडा आयिल्लें. मुदल इंग्रजी आनी त मराठी भाशांतर हाताक लागूंक ना. मेळटलें एक दीस. पुणून ह्या मराठी लेखाक रा. ना. नायक हांणी जी जाप दिल्ली – जी नवशक्तीन छाप नाशिल्ली म्हूण 'कोंकणी'च्या २५ मे १९६८च्या आंकांत छापून आयिल्ली – ती हाताक लागल्या. ही जाप वाचतकूच प्रियोळकार कोंकणीच्या विरोध खयच्या पावड्यार देंविल्ले हाचो वाचप्यांक अदमास येतलो.

— वावुरपी संपाद

प्रियोळकरप्रणीत कोंकणी 'वादा'ची उपपत्ति

रा. ना. नायक

'कोंकणीचे पुरस्कर्ते' हें शीर्षक देऊन श्री. अ. का. प्रियोळकर यांनी रविवार ता. ८-४-६२च्या 'भारत ज्योति'मध्यें एक इंग्रजी लेख लिहिला आहे. त्यांत त्यांनी प. वा. श्री. वामनराव वर्दे वालावलिकार आणि आचार्य काकासाहेब कालेलकार या दोन कोंकणी भाषेच्या पुरस्कर्त्यांच्या कोंकणीच्या पुरस्काराची आणि मराठी भाषेच्या स्वकल्पीत विद्वेषाची मनोभूमिका काय आहे याची मनोव्यापारांच्या दृष्टीनें छाननी करून असा निष्कर्ष काढला आहे कीं, या दोन व्यक्तींचीं मनें चित्पावन व कऱ्हाडे जातींविषयीं सकारण अशा चीडीनें दूषित झालेलीं होतीं वा असावींत, आणि त्यामुळेंच त्यांनी मराठीविषयीं द्वेषभावनेनें प्रेरित होऊन कोंकणीचा पुरस्कार केला. एरव्हीं ते कोंकणीचा पुरस्कार करते ना. कारण, श्री. प्रियोळकरांच्या मताने कोंकणी ही निश्चितपणें मराठीची बोली आहे.

चित्पावन व कऱ्हाडे यांजवरील रोष या दोन व्यक्तींनीं मराठीवर कां उगविला याची उपपत्ति श्री. प्रियोळकर हे वालावलिकरांच्या बाबतींत अशा देतात कीं वालावलिकरांच्या अज्ञानामुळें त्यांस मराठी ही केवळ चित्पावन कऱ्हाड्यांचीच भाषा आहे, गोमंतकीय ब्राह्मणांचा तिजवर हक्क नाहीं असें वाटत होतें, आणि म्हणून चित्पावन-कऱ्हाड्यांवरचा त्यांचा राग मराठीच्या द्वेषांत रूपांतरित झाला आणि त्यांतून कोंकणीचा पुरस्कार निघाला. श्री. कालेलकरांच्या बाबतींत त्यांस अशी उपपत्ति देतां आली नाहीं, तथापि ते देखील जातीय द्वेषामुळेंच मराठीचा निषेध आणि कोंकणीचा पुरस्कार वालावलिकरांना अनुसरून करीत आहेत असें श्री. प्रियोळकरांना वाटतें.

गोव्याच्या स्वातंत्र्यामुळें कोंकणी वि. मराठी या वादाला आज जें स्वाभाविक महत्व आलेलें आहे, आणि त्यामुळें वातावरण एक प्रकारें तंग झालेलें आहे अशा या वातावरणांत या दोन महान व्यक्तींवर समयौचित्य (!) दाख़वून श्री. प्रियोळकर यांनी जातीय विषाक्ततेचा जो आरोप केलेला आहे त्याच्या सद्धेतुविषयीं देखील मानसशास्त्रज्ञांना संशोधन करतां येण्यासारखें नसेल असें नाहीं. तथापि मी मानसशास्त्रज्ञ नाहीं, आणि श्री. प्रियोळकरांच्या उदार मनांत प्रवेश करून त्यांचें हेतुसंशोधन करण्याचीही माझी इच्छा नाहीं परंतु त्यांनीं वरील दोन थोर व्यक्तींच्या कोंकणीविषयक कार्याची जी उपपत्ति दिलेली आहे ती खरी नाहीं, तर्कशुद्ध नाहीं आनी क्षुद्रत्वनिदर्शक आहे असें मला वाटतें.

मराठी ही गोमंतकाची लोकभाषा (Vernacular) नाहीं असें जें कुंभारजुव्यांचे 'बारांव' म्हणाले तें त्या वेळच्या व आजच्याहि वस्तुस्थितीला धरूनच होतें; व त्यांच्या त्या उद्गारांमुळें श्री. वालावलिकरांना नवी दृ प्राप्त झाल्याचें जें त्यांनी 'कोंकणी भाशेचें जैत' या आपल्या ग्रंथांत लिहि आहे तें खरें आहे व खरें धरूनच चाललें पाहिजे. 'बारांवां'च्या उद्गारां वालावलिकरांस जर स्वभाषेचें, गोमंतकाच्या प्रादेशिक लोकभाषेचें दश घडलें, तर मग त्यांच्या कोंकणीच्या पुरस्काराची आणि त्या भाषेला ग्रांथि दर्जा आणून देण्याच्या भगीरथ प्रयत्नांची भूमिका शुद्ध असून, श्री. प्रियोळ म्हणटात तशी ती जातीय वैरभावनेंतून निर्माण झालेली नव्हती हें क येण्यासारखें आहे. मग गोमंतकीयेतर ब्राह्मणांच्या वालावलिकरांस आलेल कटु अनुभवांमुळे ते मराठी भाषेचे द्वेष्टे बनले व त्यामुळें कोंकणीचा त्य पुरस्कार आरंभिला अशा द्राविडी उपपत्तिचा श्री. प्रियोळकरांनी अट्टाह कां धरावा हें सहज कळण्यासारखें नाहीं. श्री. वालावलिकर मुंबईस अ व तेव्हां त्यांस चित्पावन-कऱ्हाड्यांचा कटु अनुभव आला. त्यांच्या त नवतारुण्यांत कोंकणीचें दर्शन होऊन त्यांनी कोंकणी पुरस्कार आणि लेख यांस सुरवात केली, म्हणून प्रियोळकरांच्या काक-तालीय न्यायानें त्यां तो कोंकणी पुरस्कार जातीय विषांतून निर्माण झालेला ठरला. जातिद्वेषांत भाषाद्वेष क़सा उत्पन्न झाला याची उपपत्ति लावण्यास श्री. प्रियोळकरां श्री. वालावलीकरांच्या पदरीं उगीच मराठी भाषेविषयीं अज्ञान बांधले आ ती भाषा म्हणे त्यांस चित्पावन कऱ्हाड्यांचीच भाषा आहे असें वा गोमन्तकीय ब्राह्मणांचा तिजवर हक्क नाहीं असें त्यांस वाटे. म्हण चित्पावन-कऱ्हाडे यांजबरोबर त्यांनी त्यांच्या मराठी भाषेचाहि द्वेष केल किती सरळ आणि बालभावयुक्त (बालिश) उपपत्ति ही! **खरोखरच श्री प्रियोळकरांनां असें वाटतें का किं नामदेव, जनाबाई, तुकाराम, रामदा अथवा ज्ञानेश्वर, मुकुंदराज, एकनाथ, मुक्तेश्वर आदि मराठी भाषे ललाभभूत झालेले संत-साहित्यिक यांच्या जाती कोणत्या होत्या वालावलिकरांसारख्या बुद्धिमान अभ्यासकाला माहीत नव्हतें?** म वालावलिकरांनी मराठी भाषेचा मक्ता केवळ चित्पावन-कऱ्हाड्यांसच द्यावा? चित्पावन-कऱ्हाड्यांविषयीं श्री. वालावलिकरांनी मराठी भाषे मक्ता केवळ चित्पावन-कऱ्हाड्यांसच कां द्यावा चित्पावन-कऱ्हाड्यांविषयीं श्री. वालावलिकरांनी जें कांहीं लिहिलें अ तें तर बहुधा त्यांनी मराठींतच लिहिलें आहे. कोकणेतर लोकांस कळ म्हणून आपला नैतिक नियम मोडूनहि त्यांनीं तें लिखाण मराठींतच के मग ते मराठीचा द्वेष करीत होते तें कसें? **त्यांनीं कोंकणींत लेखन के**

कोंकणीच्या प्रेमामुळें. कोंकणी भाषा त्यांना संपन्न, संघटित व थोत्पत्तीला योग्य अशी करावयाची होती म्हणून केलें. त्यामुळें ते मराठीचे द्वेषी ठरत नाहींत. केवळ मराठीची सेवा करणाऱ्यांविरुद्ध वालावलिकरांनी धींच आपल्या लेखणीचा प्रहार केला नाहीं. स्वजनांनी कोठल्याहि भाषेंत मराठींत देखील – वा देशांत, कोठल्याहि धंद्यांत वा कलेंत नांव काढलें र श्री. वालावलिकरांना त्यांजविषयीं नेहमीं कौतुक, अभिमान आणि गौरव ाटे; व तसा ते तो उघड बोलून आणि लिहून दाखवीत. त्यांनीं कोरडे ढले असल्यास ते स्वभाषेच्या द्वेष्ट्यांवर. त्यांनीं कोंकणीचें प्रगल्भ रूप ोधण्याचा आणि तें प्रकटविण्याचा यशस्वी प्रयत्न करून दाखविला. **त्यांनीं आविष्कारिलेली ग्रांथिक कोंकणी मराठीला कोणत्याहि गुणांनीं हार जाणार नाहीं.** तिच्यांत उणीवा फक्त दोनच आहेत. पूर्वसाहित्याचा मोठा सांठा आणि मोठ्या जनबलाचा अभाव. पण एवढ्या कारणानें तिला भवितव्य नाहीं असें म्हणणें म्हणजे आजच्या लोकशाहीच्या काळांत एखादा इसम रिबींत आणि हीन परिस्थितींत असला म्हणजे त्यानें वर येण्याची हावच रूं नये असें म्हणण्यासारखें आहे; अथवा त्यानें आहे त्याच परिस्थितींत राहावें न पेक्षां आमच्या बलाचा उपयोग करून त्यास खालीं चेपून टाकूं असें म्हणण्यासारखें आहे. मुलुखगिरीच्या आवेशांत इतरांनी तसें म्हटलें तर तें स्वार्थमय अतएव समजण्यासारखें तरी आहे; परंतु स्वकीयच जेव्हां वरील दोन अथवा त्यांच्या दृष्टीनें आणखी कांहीं असतील त्या उणीवांकडे पाहून खचतात आणि मराठीशिवाय आम्हांस तरणोपाय नाहीं, तिला सोडून कोंकणीस धरल्यास वा तिला न सोडतांहि कोंकणीस धरल्यास महान आपत्ति आमच्यावर कोसळेल (disastrous) असें म्हणटात आणि कोंकणीस एनकेन प्रकारेण चेपून टाकण्यास प्रयत्नशील होतात तेव्हां खेद वाटतो व हंसूही येतें. खेद वाटतो तो हे स्वजन स्वोद्धाराच्याच प्रयत्नाचे पाय ओढूं पाहतात म्हणून; हंसूं येतें तें यासाठीं किं आजच्या बहुभाषिक शिक्षणाच्या काळांत कोंकणीला धरणें म्हणजे मराठीची ससेहोलपट करणें असें यांस वाटतें म्हणून. शेजारची, आपल्या सद्यकालिन उणीवांची त्वरित भरपाई करणारी आणि उपयुक्त भाषा म्हणून मराठीचा अवलंब करण्यास कोंकणीचा स्वीकार कोणास कसा प्रतिबंध करणार? शिक्षणांत देखील तिचा दुसरी भाषा म्हणून दर्जा राहीलच. पण प्रथम प्राथमिक भाषा म्हणून गोमंतकांत कोंकणीच राहणें अवश्य आहे. तसें न झाल्यास तिचा व गोमंतकीयांचा विकास होणार नाहीं. ज्या आपल्या भाषेचा विकास होणें सर्वथैव शक्य आहे, तिचा न्याय्य आणि हक्काचा विकास होऊं नये असा दुराग्रह धरणें हें स्वजनांना लांच्छनास्पद आहे. तिच्यांत विकासक्षमताच नसल्यास ती स्वाभाविकपणेंच मरून जाईल. पण मग ती खरोखर तुमचीच अविकासक्षमता आणि परावलंबत्व ठरेल. परंतु तिला तुम्हीं विकसावयाला प्रथम मोकळीक दाल कीं नाहीं! स्वजनांनीच असल्या निर्बुद्ध तुणतुण्यांचा अर्थशून्य गोंधळ आणि 'झालाच पाहिजे'च्या आरोळ्यांनी तमाशा घरांत आणला तर रूपगुणसंपन्न परंतु धनसंपन्न आणि जनसंपन्न नसलेल्या कोंकणीनें कोणाच्या तोंडाकडे पाहावें?

कुंभारजुव्याचे, श्री. वालावलिकरांना कोंकणीचे दर्शन करविणारे 'बारांव' साहेब श्री. प्रियोळकरांच्या संशोधनानुसार मराठीचे प्रेमी आणि गोमंतकीयांनी – हिंदूंनी – मराठी शिकावी या मताचे होते, आणि म्हणून वालावलिकरांस त्यांच्यापासून झालेला कोंकणीचा साक्षात्कार हा हिणकस होता व तो भ्रमजन्य होता असें प्रियोळकरांचें म्हणणें दिसते. तुळशीदासांची स्त्री कोणी मोठी वेदांतिनी स्त्री नव्हती; तथापि तिच्या सहजोद्गारांतून तुळशीदासांना प्राप्त झालेली उपरति आणि अध्यात्मदृष्टि आणि त्यानंतर त्यांनी केलेली तुलसी-रामायणाची भव्य उदात्त आणि विश्ववंद्य रचना हीणकस ठरत नाहीं. **श्री. वालावलिकरांच्या पुण्यतिथीचा समय साधून त्यांच्या संबंधींच्या या लेखांत श्री. प्रियोळकरांनी आपणास गुरूतुल्य असलेल्या या स्वदेशबांधवाचें हें वाङ्मयीन श्राद्ध घातलें काय? चोंच मारायला केवळ छिद्रेंच सांपडलींत? त्यांनी वालावलिकरांची पुण्यतिथी साजरी केली का पापतिथी उजविली?** हिंदु संस्कृतींत पापतिथी साजरी करण्याची प्रथा नाहीं. मनुष्य मेल्यानंतर त्याचा पुण्यांशच हिंदु मनाला संस्मरणीय वाटत असतो.

श्री. वालावलिकरांच्या तथाकथित मराठीच्या विद्वेषाची श्री. प्रियोळकर यांनी लाविलेली उपपत्ति अवास्तव आणि बालिश आहे असें मी वरती दाखविलेंच आहे. दुसरें असें कीं, द्वेष हा स्वरूपतः आणि केवळ विध्वंसक असतो. **श्री. वालावलिकरांनी मराठी संबंधीं विध्वंसक असें कोणतेंहि कार्य केलें नाहीं.** कोंकणीचे निष्ठावंत उपासक असूनहि केवळ गोमंतकीय तरुणांना प्रोत्साहन देण्यासाठीं त्यांनी १९०० सालीं मडगांव येथें भरलेल्या मराठी साहित्य संमेलनाला, 'कांहीहि करा, पण गोव्याचें नांव वर काढा' असें म्हणून पंचवीस रुपयांची वर्गणी दिली होती. कोंकणी संबंधानें त्यांनी केलेलें कार्य विधायक स्वरुपाचें होतें. क्वचित् वादविवादांत प्रतिपक्षानें केलेल्या सत्यापलापानें सात्विक संताप उत्पन्न होऊन त्यांच्या भाषेंत स्वाभाविक तीव्रता आणि कटुताहि आलेली असेल. परंतु वादविवादात्मक लिखाणांतली तीव्रता व कटुता संशोधक वृत्तीचा मनुष्य सहज वेगळी करूं शकतो आणि त्यांतील मुद्दय़ांचें द्रव्य वेगळें काढतो. सामान्य वाचकहि थोड्याफार प्रमाणांत हें करूं जाणतो. **परंतु श्री. प्रियोळकरांनी त्यांची वादविवादजन्य तीव्रता आणि कटुता तेवढी आपल्या उपपत्तीच्या मंडणार्थ काढून घेऊन तद्व्यतिरिक्त इतर कोणतीहि सद्वस्तूच त्यांच्या लिखांत नव्हती असा कांहीसा भास आपल्या लेखाणांत निर्माण केला आहे.** द्वेषानें ते अंध झाले होते असें त्यांच्यासंबंधीं विधान केलें आहे. वादविवादांतील तीव्रता व कटुता ही क्षणजीवी असते. त्या कालापुरतेंच त्यांच्यांत जीवत्व असतें. परंतु श्री. प्रियोळकरांनी आजच्या काळांत निर्जीव झालेलें तीस चाळीस वर्षांपूर्वींच्या (ब्राह्मण-अब्राह्मण) वादाचें मढें कशासाठीं उरकून काढलें तर तें हें सिद्ध करण्यासाठीं किं आजची कोंकणीचा पुरस्कार करणारी पिढी श्री. वालावलिकरांनी निर्मिलेल्या त्या 'विषा'नें विखाळलेली आहे. आजच्या गोमंतकीयांच्या नव्या पिढींत, कोंकणीच्या पुरस्कर्त्यांत श्री. प्रियोळकरांनी संशोधित केलेला जातीयवाद अगर तदुद्भूत मराठीची शत्रुत्वभावना तर नाहींच नाहीं, पण श्री. प्रियोळकरांच्या रक्तांत त्यांना नकळतहि जो वाहत आहे तो हिंदु-ख्रिश्चन वादही नाहीं. श्री. प्रियोळकरांनी उणीपुरी अर्धी लोकसंख्या असलेल्या गोव्याच्या ख्रिश्चनांच्या प्रेमानें न्हावून आपला जातीयवाद धुवून पुसून काढावा आणि मग गोमंतकीय नव कोंकणी पिढीला – केवळ हिंदूनाच नव्हे – वालावलिकरांच्या तथाकथित जातीय विषाविरुद्ध सावधगिरीचा इशारा द्यावा. गोमंतकात आजवर हिंदू आणि ख्रिश्चन आपापला धार्मिक वेगळेपणा राखूनहि सामाजिक स्नेहभावनेच्या दृष्टीने एक आहेत. **परंतु श्री. प्रियोळकर मात्र आतां कोंकणी मराठी वादाला जातीयवादाची कूट कलाणटी देऊन तेथील अभंग ऐक्यांत विघटना निर्माण करतील असा संभव उत्पन्न होत आहे. कोंकणी भाषा हीच आम्हां हिंदु-ख्रिश्चनांचें कायम ऐक्य सहज अनायास साधूं शकेल. मराठीला तें साधलेंच तर वरपांगी आणि जबरदस्तीचें ठरेल.**

श्री. प्रियोळकरांनी आचार्य काकासाहेब कालेलकरांवर केलेल्या आरोपांविषयीं मला कांहीं लिहावयाचें नाहीं. सुदैवाने ते आज आपणामध्यें आहेत आणि आपणावरील आरोपां-आक्षेपांचे उक्त वा मौन खंडण करण्यास पूर्णपणें समर्थ आहेत. मला एवढेंच म्हणावयाचें आहे कीं, त्यांच्यासारख्या थोर व्यक्तीच्या कार्याचें आणि त्यांच्या उद्गारांचें रहस्य समजून न घेतां त्यांच्यावर निव्वळ शंकांवर आधारित हेत्वारोप करावयाचें हें हीन आणि क्षुद्र मनोवृत्तीचें द्योतक आहे.

आजच्या गोमंतकीय नवपिढीला (श्री. प्रियोळकरांना धरून) ब्राह्मण्य अब्राह्मण्य वादांत बिलकूल रस नाहीं. कोंकणीचे पुरस्कर्ते मराठीचा वा

महाराष्ट्राचा द्वेष करीत नाहींत. ते कोंकणीवर प्रेम करतात. इतर तिला मराठीची बोली ठरवोत अथवा स्वतंत्र भाषा ठरवोत. भाषातज्ञ तिच्या स्वरुपाविषयीं वाटेल तो वाद घालोत. कोंकणी भाषा व्यवस्थित बोलतां येते, व्यवस्थित लिहितां येते व व्यवस्थित वाचतां येते, श्रमाशिवाय समजते व ही तिची व्यवस्थितता परिश्रमांनी वृद्धिंगत होऊं शकणारी आहे यास्तव ती आमची ग्रांथिक भाषा आहे. तिच्यांत आम्ही अधिकाधिक साहित्य निर्मिती करणार, आमच्या प्राथमिक शिक्षणाचें आज ती माध्यम व्हावी यासाठीं आम्ही झटणार आणि ज्या प्रदेशाची ती लोकभाषा आहे त्या प्रदेशांत तिला विकसविण्याचा न्याय्य, जन्मसिद्ध, स्वाभाविक हक्क आम्ही बजावणार. यांत प्रियोळकर-संशोधित तथाकथित जातीयतेला वाव नाहीं. श्री. वालावलिकरांना जो आम्ही मान देतों तो अर्वाचीन ग्रांथिक कोंकणीचे व तिच्या उत्कृष्ट शैलीचे ते जनक व एक श्रेष्ठ, अभिजात साहित्यिक व इतिहास संशोधक म्हणूनच नव्हे तर संकुचित जातीयवाद व अंध धर्मनिष्ठ पल्याड जाऊन कोंकणांतील ब्राह्मण व ब्राह्मणेतर हिंदु आणि ख्रिश्चन यांना स्वभाषेचे सामर्थ्य व माधुर्य यांचं दर्शन घडवून दिलं म्हणून. श्री. प्रियोळकरांनी हें जें कांहीं श्री. वालावलिकरांचें वास्तविक महत्व आहे तेवढेंच धरावें व दोरीचा साप कल्पून नसत्या वस्तूस बडवीत सुटूं नये.

* * *

'भोगदंड'

हेमाक कादंबरीचो· फॉर्म गवसलो

तानाजी हळर्णकार

अस्तुरेचेर अन्याय जाला. जाता. तिका न्याय मेळूंक जाय. जायच. ही हेमा नायक हिगेली विचारसरणी. विचारसरणेचो माग काडीत कलाकृती चलता. कलाकाराचो पिंड अचळय कलाकृतींत देंवता. मागीर कलाकृतिचे फाटीर आपशींच एक 'मिशन' येवन बसता. मागीर हें 'मिशन'च कलाकृतिची चाल आनी दर्जो थारायता. ती कलाकृती 'मिशनरी' जाता. म्हणून संकुचीत जाता. अर्जुनाच्या बाणासारकी. ह्या बाणाक सुकण्याचो फकत दोळोच तितको दिसता. आख्ख्या सुकण्याच्या सौंदर्याक मागीर तो पारखो जाता.

- हेमा नायक हाणें आयजवेरचे (भोगदंडा पयलिंचे) आपले साहित्य निर्मितिचेर, जाणीवपूर्वक अशी 'मिशनरी' मर्यादा घालून घेतिल्ली दिसता. 'अस्तुरी मृग' धरून 'निर्बळा' मेरेनचो हेमाचो साहित्य प्रवास हो असो अस्तुरी-मृगी आनी अस्तुरी धार्जिणो. ह्या प्रवासांत 'मिशन' हें लक्ष्य थारिल्ल्यान साहित्यीक कलात्मकतेचेर आपशींच दुर्लक्ष जालां. इतलें दुर्लक्ष की केन्ना केन्ना ताणें साहित्यप्रकाराच्या फॉर्माची – आकृतीबंधाची लेगीत वाट लायल्या.

कलाकृती फाटल्यान कसलेंय प्रयोजन आसचें काय ना? आसचें तर तें खंयचें आसचें? नासचें तर तें कित्याक नासचें? ह्या प्रस्नांच्यो जापो हो एक वेगळो विशय. त्या विशयाक हात घालतलो तर ताचे खातिरच एक वेगळो लेख बरोवंचो लागतलो. ते पयलीं कलाकृती ही एक स्वतंत्र अस्तित्व आनी अस्मिताय आशिल्ली स्वयंभू निर्मिती हिचो विसर पडूंक फावना. तसो तो पडप म्हणजे तो ते कलाकृतिचेर जाल्लो अन्याय जाता. असो अन्याय करपाचो अधिकार कलाकाराक आसूंक फावना. फाटिवेलें 'मिशन' जर फाटीर घेतल्याकच खावंक लागलें तर मिशनाचेंय धड ना आनी फाटीर घेतल्याचेंय धड ना. दोनूय कुल्पाद जावन पडटात. हेमाच्या साहित्याचे बाबतींत हाचेपयलीं अशें घडिल्लें दिसता.

'भोगदंड' हे परंपरेंतल्यान भायर सरपाचो यत्न करता म्हणपाचें जाणवलें. एकाच फारान कसली परंपरा तुटना. तरीय ती तोडपाचो यत्न जाला हाची खोस जाता. मिशनाच्या जाग्यार मिशन आनी कलाकृतिच्या स्वतंत्र अस्तित्वाच्या जाग्यार स्वतंत्र अस्तित्व दवरून कादंबरीचो फॉर्म सांबाळूंक हेमा पुरायपणान नासलें तरी बऱ्याच प्रमाणांत यशस्वी जालां ही हेमाची तशी 'भोगदंडा'ची बळिश्ट अशी जमेची बाजू. कादंबरीचें प्रयोजन, तिचें प्रबोधन आनी तात्पर्य हांकां कुशीक सारून, एक कादंबरी, एक कला आविष्कार म्हणून 'भोगदंड' आपली वळख करून दिता. मिशनाच्या प्रेमाक लागून, कलाकृतीक मिशनाफाटल्यान फरफटत ओडपाच्या मोहाचेर 'भोगदंडां'त नियंत्रण दवरपाक हेमा बऱ्याच प्रमाणांत यशस्वी जालां.

आपल्या साहित्यप्रवासांत हेमान घेतिल्लें हें मोडण कवतुकाचें आसा.

कादंबरी ह्या एकंदर साहित्यप्रकाराचा आनी प्रादेशिक कादंबरी ह्या खाशेल्या कादंबरी प्रकाराचो फॉर्म बरो सादला. विस्तृत कॅन्व्हास, प्रादेशिक भावविश्व, थळावीं पात्रां, तांची भास, प्रसंगाची तर्कसंगत अशी क्रमवारी

आनी ओघवती चाल कादंबरीक 'वाचनीय' करपाक पावल्या. सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, मनोविज्ञानीक आनी नैतीक परिमाणां मेळिल्ल्यान 'भोगदंडा'क निश्चीत अशी खोलाय, रुंदाय आनी उंचाय लाबल्या.

एक स्वतंत्र अस्तित्वाची कलाकृती म्हणून, कादंबरीची प्रकृती सांबाळून 'भोगदंडां'तूय हेमान एक मिशन हातांत घेतलां. कुवेटी जोडिचे ओडीन लग्न-संस्था आनी कुटुंब-वेवस्थेची जाल्ली दैना आनी तांतुंतल्यान घडिल्लें नैतिक अध:पतन. ह्या अध:पतनाच्या धोक्यापासून सावध करपाचें 'मिशन' 'भोगदंडां'त आसा. कुवेटी जोड भारतीय लग्न-संस्थेची आनी कुटुंब-वेवस्थेची विटंबना करपाक कारणीभूत जाता. तेन्ना, हे जोडी फाटल्यान धांवून लोकांनी घराब्याची वाट लावची न्हय, जुंव्यावेल्या जुंव्यार, वा गोंयांतल्या गोंयांत रावन सुखाची भाकरी खावपांत धन्यताय मानची हो संदेश ही कादंबरी दिता.

कादंबरीची सुरवात जातांच ह्या संदेशाची आनी प्रबोधनाची सुलूस लागता. ती बद्द कादंबरीच्या शेवटा मेरेन लागत रावता. कादंबरीभर हो अध:पतनाचो आनी प्रबोधनाचो सूर सातत्यान घोळटो दवरपाचो जाणीवपूर्वक प्रयत्न जाल्लो दिसता. अध:पतन आनी प्रबोधन ह्या कादंबरीच्या मूळ आशयाक आनीक एक आगूरफाट फुटिल्लो दिसता. आनी तो मूळ आशयाक छेदून गेल्लोय दिसता. लग्नाबगर शरीरसंबंध आनी संततप्राप्ती ही ह्या आगूरफाटाची भुमिका. पूण ही भुमिकाय तशी सरळ ना. घोवाच्या खुस्तार मौजा मारून, घोवाची भुरग्याची इत्सा अव्हेरून, फ्रँडाच्या भुरग्याची मांय जावपाचें जेमाचें सपन फळादीक जाता. घोव लेजली हार पत्करता. बायल जेमा फ्रँडावांगडा जैत भोगता.

स्वागतशील अशी बायलांची बंडखोरी अशी ह्या आगूरफाटा संबंधीं एका समिक्षकान आपली प्रतिक्रिया केल्या. पूण हो बंडखोरीचो विचार लेखिकेक अभिप्रेत ना हें कादंबरीभर जाणवता. लग्नसंस्थेचें आनी कुटुंब-वेवस्थेचें समर्थन करपी लेखिकेचो विचार, विवाहबाह्य संबंधांक आस्पावन घेवंक शकना. तरीय एके गजालिचें स्पश्टिकरण जायना. एकेवटेन नैतिक अध:पतना संबंधिची लेखिकेची हळहळ आनी दुसरे वटेन विवाहबाह्य संबंधाचें समर्थन

करपी संबंधित पात्रांचे फिलोजोफिचेर लेखिकेन दिल्लो भर हांचो ताळमेळ बसना. लेखिकेच्या वैचारीक गोंदळ वांगडाच हो विरोधाभास कादंबरीच्या वेगाकय बाधा हाडटा. खरेपणींच तशें घडलां आसलें तरी तें साहित्यकृतीक बाधा हाडटा हाचें भान लेखिकेन सोडूंक जायना आसलें.

प्रबोधन हें खूबदां एकांगी जाता. आनी म्हणून तें पक्षपाती जावपाची भिरांत आसता. तेच खातीर तें वास्तवापरस पयसय पावता.

कुवेटी जोड आनी नैतिक अध:पतन हो कारण-परिणाम संबंध, कादंबरीच्या आशयाक भक्कम अशी कारणमिमांसा दिता अशें दिसलें, तरी ही कारणमिमांसा अवास्तवी दिसले बगर रावना. लेजली कुवेटाक गेलो म्हणून जेमा हाताभायर गेलें हो कारणभाव कादंबरींत बळिश्ट जायना. लेजली कुवेटाक वचूंक नासलो, जुंव्यावेल्या जुंव्यार लेगीत राविल्लो, तरी जेमा हाताभायर वतलेंच आसलें हाची गवाय दिवपी कच्चे धागे कादंबरींत उरल्यात.

आशयाक शरीरसुखाचे जातिचो एक आगळो संदर्भ दिवपाच्या मोहान लेखिका बेसावध उरल्या. लेजलीच्या पयस वचपांतल्या विरहाक लागून जेमान रोबीनाक लार्गी करूंक ना हें जेमाचें मनोगत कादंबरींत जायते फावट आयलां. लेजलीची रूच वेगळी. रोबीनाची रूच वेगळी. ह्या रुचींमदलो फरक हें अध:पतनाचें खरेलें कारण. जेमा एकेकडेन सांगता, 'लेजलीक भोगताना लेगीत आपणेन रोबिनाचेंच रूप मुखार हाडलां. रोबीनच आपणाक भोगता अशी कल्पना केल्या.' अशी मानसिकता तयार करून घेतिल्ले अस्तुरेचो घोव कुवेट गेलो वा कुठ्ठाळे गेलो म्हण कितें परिस्थितींत फरक पडचो नासलो. म्हणटकीच जे कारणमिमांसेचो आदार घेवन कुवेटाच्या संदर्भाचेर कादंबरीची उभारणी केल्या, तो कुवेटाचो संदर्भच प्रभावहीण जाता. कुवेटाचो संदर्भ प्रभावहीण जावप हो हे कादंबरीक मेळिल्लो 'शॉक'.

कथानकाची गरज म्हणून लेखिकेन मानून घेतिल्ल्या साहित्यिक वास्तवा भायल्या, लौकिक वास्तवाच्या संदर्भांतय कारणमिमांसा तग धरिना. सगळ्याच कुवेटकारांच्यो बायलो जेमासारक्यो वागल्यात व्हय? कुवेटाक वचूंक नाशिल्ल्यांच्यो बायलो सगळ्योच 'पतिव्रता' आसात व्हय? दोनय प्रस्नांच्यो जापो न्हयकारी आसात. म्हणटकीच लौकिक अर्थान कुवेटाचो संदर्भ प्रभावहीण जाता.

होच संदर्भ घेवन मुखार वतकीर कळटा की कुवेटाक गेल्ल्यान अध:पतन जावपाची संद निर्माण जाली काय अध:पतन जाल्ल्यान कुवेटाक वचपाची मनाची तयारी जाली? जुवान बायलेक सोडून कुवेटाक वचपाची घोवाच्या मनाची तयारी, आनी ताका वचपाक दिवपाची बायलेच्या मनाची तयारी ही मुळांत खंयच्यान आनी कशी निर्माण जाली? खंयचे मानसिकतेंतल्यान तयार जाली? खंयच्या सामाजिक, सांस्कृतिक, मानसीक बदलाचो हो परिणाम? ह्या सगळ्यांचो सोद घेतल्यार कादंबरीचें 'लक्ष्य' कुवेट उरना. तें ताचेपरस विस्तृत जाता. विस्तारीत जावन तें सांप्रत 'समाज' जाता. ह्या 'समाजा'चें कुवेट हें एक ल्हानशें हिमतोंक कशें दिसूंक लागता.

इतके दीस माथ्यार घेतिल्ल्या मिशनाक हेमान 'भोगदंडां'त सकयल देंवयलां. तरीय आजूनय मिशनाचें बोट धरून चलपाचें ताचें सुटूंक ना. मिशन 'मांडप' नासता. अभिव्यक्तिच्या प्रॉसेसांत ताचें आपशींच 'घडप' जावंक जाय. मिशन 'मांडप' जाता तेन्ना प्रसंगांक आनी पात्रांक मिशनाफाटल्यान धांवडावचें लागता. तांकां आपली स्वताची चाल मागीर उरना जाता. कादंबरींत कांय प्रमाणांत उरिल्लो हो दोश हेमाच्या फुडल्या लिखाणांत दिसचोना हो भरवंसो 'भोगदंड' दिता.

प्रादेशिक कादंबरी म्हटली की कादंबरीकाराक प्रादेशिक खाशेलेंपण दिवपाचो चेव चडटा. प्रादेशिक चित्रण 'अस्सल' करपाच्या नादांत 'भोगदंडां'तय प्रादेशिक चित्रणाचेर उरूंक जाय तितकें नियंत्रण उरूंक ना. जुंव्यावेल्या विश्वाचें बारीक-सारीक चित्रण, कुवेटाच्या अरबांच्या वंशावळिचो तपशील, गेर्राची डोक्युमेंटरी अशा प्रादेशिक दर्शनांत पाल्हाळ येवन ताणें कादंबरीच्या गाभ्याक नाका आसतना नाका तितलें पॅडिंग दिलां. कादंबरीच्या ओघाक हें पॅडिंग बाधा हाडटा.

हेमाक कादंबरीचो फॉर्म गवसलो हांतुंतच सगळें आयलें. आतां उरिल्ले दोश पयस करपाक हेमा कळाव करचेंना म्हणपाची गॅरंटी दिसूंक लागल्या.

भोगदंड
हेमा नायक
अपुरबाय प्रकाशन १९९७
पानां: २०२
मोल: रु. १२५/-

पोंच :

कोरस (पांच नाटकुलीं)
एस्. डी. तेंडुलकार
ब्र प्रकाशन १९९८
पानां: ६५
मोल: रु. ५५/-

वालोर (समिक्षात्मक बरपां झेलो)
एस्. डी. तेंडुलकार
राजहंस वितरण १९९८
पानां: १४४
मोल: रु. १००/-

इश्टान्न (तरेकवार खाणां-जेवणांच्यो कृती)
पद्मा महाले
राजहंस वितरण १९९८
पानां: १३०
मोल: रु. ८५/-

पिड्डुको

- ☐ दुश्टां आड झुजपी खासा दुश्ट जाल्ले तुमी पळोवंक नात?
- ☐ अडचणी सोंसपाची तांक दादल्यां परस बायलांक चड.
- ☐ तिडक मारता तेन्ना वर भर तरी ओगी बसून राव. उलोवपाचें उपरांतूच कर.
- ☐ भुरग्यांकडेन खेळूंक बसलो जाल्यार एक लक्षांत दवर – दाव तांकां जिखूंक दी.

GOA

PREPARED FOR A
BRIGHT FUTURE
TO ENTER THE 21ST CENTURY

A smile of promise and confidence.

The youngest State looks ahead with pride to stand prominently as a *'Modern Welfare State'* by the turn of the century.

The socio-economic indicators speak volumes of the gains of Statehood.

GOA

Committed to the welfare of the people.

Issued by the Department of Information and Publicity, Government of Goa.

Regd. No. GOA 130